T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

SÜMER DİLİ'NİN BİÇİMBİLİMSEL VE SÖZDİZİMSEL YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman ERATALAY

VAN – 2007

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

SÜMER DİLİ'NİN BİÇİMBİLİMSEL VE SÖZDİZİMSEL YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Süleyman ERATALAY

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARICA

VAN – 2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, jürimiz tarafından **.....** **..... ANABİLİM DALI .....** **..... BİLİM DALI**'nda YÜKSEK LİSANS / DOKTORA / SANATTA YETERLİLİK TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: .....

Üye (Danışman): .....

Üye: .....

Üye: .....

Üye: .....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / .... / 2008 .....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII
KISALTMALAR IX
1.GİRİŞ 1
1.1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI 1
1.2. YÖNTEM 3
2. BİRİNCİ BÖLÜM 5
2.1. SÜMER UYGARLIĞI 5
2.2. YAZININ ORTAYA ÇIKIŞI 9
2.3. SÜMER YAZISI 12
2.3.1. SÜMER YAZI İÇERİĞİNİN GELİŞİMİ 12
2.4.1.1.TEMEL SÜMER BELİRTEÇLERİ 14
2.3.2. SÜMER ÇİVİ YAZISININ BİÇİMSEL GELİŞİMİ 16
2.4.2.1. SÜMER YAZISININ AŞAMALARI 18
2.3.3. SÜMER ÇİVİ YAZISININ ÖNEMİ 19
2.3.4. ÇİVİ YAZISININ KULLANILDIĞI DİLLER 20
2.3.4.1. SÜMERCE: 20
2.3.4.2. AKADCA: 20
2.3.4.3. ELAMCA: 21
2.3.4.4. EBLACA : 21
2.3.4.5. HURİCE : 22
2.3.4.6. MİTANNİCE: 22
2.3.4.7. HİTİTÇE: 22
2.3.4.8. HATTİCE: 22
2.3.4.9. UGARİTÇE: 23
2.3.4.10. URARTUCA: 23
2.3.4.11. ESKİ PERSÇE: 23
2.3.5. SÜMER ÇİVİ YAZISININ ÇÖZÜMÜ 25
3. İKİNCİ BÖLÜM 27
3.1. BİÇİMBİLİMSEL ÇÖZÜMLEME 27
3.1.1. SÜMER DİLİ 27

3.1.2. SESBİRİMLER 28
3.1.3. SÜMERCE ADLAR..... 29
3.1.3.1. SÜMERCENİN AD SINIFLANDIRMASI..... 29
3.1.3.2. ÇOĞUL YAPIMI..... 30
3.1.3.3. SÜMERCEDE AD ZİNCİRİ 31
3.1.3.4. SÜMERCE AD DURUMU VE EKLERİ..... 32
3.1.3.4.1. YALIN DURUM: 33
3.1.3.4.2. EŞ İŞLEVSEL DURUM:..... 34
3.1.3.4.3. İLGİ DURUMU:..... 36
3.1.3.4.4. YÖNELME DURUMU: 37
3.1.3.4.5. YÖN GÖSTERME DURUMU:..... 38
3.1.3.4.6. BULUNMA DURUMU:..... 39
3.1.3.4.7. AYRILMA-ARAÇ DURUMU:..... 40
3.1.3.4.8. EŞİTLİK DURUMU:..... 41
3.1.3.4.9. VARIŞ DURUMU:..... 42
3.1.3.4.10. BİRLİKTELİK DURUMU:..... 43
3.1.4. SÜMERCE ADILLAR..... 44
3.1.4.1. KİŞİ ADILLARI 44
3.1.4.1.1.ADIL SONEKLERİ..... 45
3.1.4.2. GÖSTERME ADILLARI 46
3.1.4.3. SORU ADILLARI 46
3.1.4.4. BELGİSİZ ADILLAR 47
3.1.4.5. DÖNÜŞLÜ ADILLAR 47
3.1.5. SÜMERCEDE NİTELEYİCİLER (SIFATLAR)..... 48
3.1.6. SÜMERCE EYLEMLER 50
3.1.6.1. ZAMAN 52
3.1.6.2. EYLEM KÖKLERİ VE EYLEM SINIFLARI (11. KONUM) . 52
3.1.6.3.GENİŞ-GELECEK ZAMANIN ÇEKİMİ 54
3.1.6.3.1. ADIL SONEKLERİ (KONUM 13) 54
3.1.6.3.2. ADIL SONEKLERİ (KONUM 10) 54
3.1.6.3.3. GENİŞ-GELECEK ZAMAN TAKISI /-ed/ (KONUM 10) 54
3.1.6.4. GEÇMİŞ ZAMANIN ÇEKİMİ..... 55

3.1.6.4.1. ADIL ÖNEKLERİ VE SONEKLERİ (KONUM 10-13).... 55
3.1.6.5. BELİRTEÇ (ZARF) ÖNEKLERİ (KONUM6-9)..... 56
3.1.6.6. ADIL ÖNEKLERİ (KONUM 5) 57
3.1.6.7. DÖNÜŞLÜLÜK ÖNEKİ (KONUM 4) 57
3.1.6.8. YAKLAŞMA ÖNEKİ /mu/ (KONUM 3) 57
3.1.6.9. UYUM (KOORDİNASYON) ÖNEKİ /nga/ (KONUM 2) 58
3.1.6.10. TARZ (YARDIMCI) ÖNEKLER (KONUM 1)..... 58
3.1.6.11. ÖNE GELEN /i-/ (PROSTHETİCALLY) 59
3.2. SÖZDİZİMSEL ÇÖZÜMLEME 61
3.2.1. SÜMERCE SÖZCE VE TÜMCELER..... 61
3.2.2. GUDEA YAZITLARI..... 66
3.2.2.1. GUDEA HEYKELİ A 66
3.2.2.1. GUDEA HEYKELİ D 69
4.SONUÇ..... 74
5.KAYNAKLAR 77
6. ÖZET 81
6.1. ÖZET 81
6.2. ABSTRACT..... 81
ÇEŞİTLİ DÖNEMLERE AİT SÜMER TABLETLERİ..... 82

ÖNSÖZ

Kramer, “Tarih Sümer’de başlar” der. Aynı adı taşıyan kitabı incelendiğinde anlaşılır ki yalnızca tarih değil, insanlığa ait pek çok olgu da orada başlar. Toprak altından öbek öbek çıkan kil tabletler, insanoğlunun ilkleri hakkında inanılmaz bilgiler verir.

Bu çalışma, ilklerin yaratıcısı bu gizemli uygarlığın tabletlere sinmiş dil özelliklerine sözdizimsel ve biçimbilimsel bir dokunuştur.

Diller arası yapı birliğini göstermede aynı sözcüklere sahip olmak yeterli değildir. Çünkü en aykırı diller arasında bile sözcük değişimi son derece olağandır. Dildeki doku ve örgüyü biçimbilimsel yapıda aramak ve sözcükler arası bağlantıyı sağlayan sözdizimsel birimleri çözümlemek gereklidir.

Bu çalışma Sümerce uzmanlarınca okunmuş tabletlerdeki metinlerin dilbilimsel özelliklerini tarihsel ve çağdaş Türkçe verilerle karşılaştırmayı amaçlamıştır. Binyılların ve bölgelerin ayırdığı diller arasında sözdizim ve biçimbilim ilkelerinin ışığında karşılaştırmalar yapıldı. Her iki dile ait tipolojik veriler de sunuldu.

Sümerce hakkında bugüne kadar araştırma yapan dilbilimcilerin başında; S. Noah Kramer, O. D. Edzard, B. Landsberger, Marıe L. Thomsen, Anton Deimel, Arno Poebel, Jeremy Black, Gabor Zolyomi gibi isimler gelmektedir. Türkiye’de akla gelen isimlerin en başında ise Muazzez İlmiye Çığ, Sümer tabletlerinin okunması ve yorumlanması konusunda başı çekmektedir. Bu dilin grameri ile ilgili çalışan kişilerin başında da; Mebrure Tosun ve Kadriye Yalvaç gibi önemli isimler akla gelmektedir.

Başlama aşamasından bitimine kadar her zaman yanımda olan, değerli fikirleriyle çalışmama yön veren, ihtiyaç duyduğum her anımda yardımını

esirgemeyen değerli Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARICA'ya teşekkür ederim.

Süleyman ERATALAY

VAN- 2008

KISALTMALAR

1, 2, 3 = 1., 2., 3. Kişi

BİRL = (komitative)birliktelik durumu

BUL = (locative) bulunma durumu

COP = copula

AYR = (ablative) ayrılma-araç durumu

ÇOĞ = (plural) çoğul

DİR = (directive) yön gösterme ((hareket+) bir yere ulaşma)

EDL = (passive) edilgen yapı

(ES) = insan olmayan sınıfı, cansız

EŞİT = (equative) eşitlik durumu

EŞ.İŞL = (ergative) Eşişlevsel durum

GÇM = (imperfective) geçmiş zaman

İLGİ = (genitive) ilgi durumu

(İS) = insan sınıfı, canlı

KİŞ = Kişi adılı (eki)

OLMZ = (negator/negative) olumsuzluk belirteci

TARZ= (modal marker) eylemin tarz eki

TEK = (singular) tekil

ÜNL = (exclamation) ünlem

VAR = (terminative) varış durumu (bir yere doğru hareket)

YAKL = Yaklaşma belirten ek

YRD.S. = yardımcı ses

YÖN = (dative) yönelme durumu

YÖN.G = (directive)yön gösterme durumu

1.GİRİŞ

1.1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI

Sümerler insanlık tarihinin bilinen en eski uygarlığı, Sümerce ise bu uygarlığın dilidir. Çalışmamızı, yapısal anlamda tartışmaların hâla sürdüğü bu dili aydınlatmak üzere, sözdizim ve biçimbilim açısından inceleyerek, dildeki dokuyu netleştirmek ve ortaya çıkan sonucu Türkçe dahil diğer olası dillerle ilişkilendirmek amacıyla hazırlamaktayız.

Sümerce, M.Ö. 3500 ile M.Ö. 2000 yılları arasında bugünkü Güney Irak'ta muazzam bir devlet ve kültür oluşturmuş, Akadların hakimiyetine girdikten sonra tarih sahnesinden silinmiş ve kendilerini "kara kafalı" diye adlandırmış olan halkın dilidir. Akadların, ülkelerini ele geçirmesi, Sümer devletini ortadan kaldırmış olsa da, dilleri ve kültürleri Akad devletini ve daha sonra gelen kültürleri etkilemiştir.

İlk yazılı belgelere sahip olan Sümerler, birbirinden farklı bilimsel alanlarda bile her yönüyle merak uyandıran bir uygarlık olmuştur. Bu nedenle, öncelikle bu toplumun dilini anlamak ve onun ışığında bu uygarlığı çözmek gerekmektedir. Sümerce binyıllarla ölçülen çok uzun bir süreç içinde konuşulmuş, dolayısıyla birçok gelişim ve değişim yaşamıştır. Sümercenin gelişim evreleri kısaca şu şekilde açıklanabilir:

1- Eski Sümerce devri
   a- Arkaik dönem (MÖ. 3000- 2600)
   b- Eski Sümerce dönemi (MÖ. 2600- 2350)
   c- Sargonice ve Gudeaca dönemi (MÖ. 2350- 2140)
   d- Yeni Sümerce dönemi (MÖ. 2140- 2020)

2- Geç Sümerce devri
   a- Erken Eski Babil dönemi (MÖ. 2020- 1850)
   b- Eski Babil dönemi (MÖ. 1850- 1600)

c- Geç Eski Babil dönemi (MÖ. 1600- 100)[1]

Dil ailelerinin sınıflandırılması için yapılan araştırmalarda Akadcanın bir sami dili Sümerce'nin ise herhangi bir dil ailesi ile akrabalığı bulunmayan (izole fakat Türkçe, Macarca ve Tibet dilleri gibi[2]) eklemeli bir dil olduğu konusunda birleşilmiştir.

Sümerce üzerine dilbilimsel araştırmalar yapmış olan birçok bilim adamı bulunmaktadır. Büyük bir çoğunluğu Avrupalı olan bu araştırmacılardan bazıları ve çalışmaları aşağıda verilmiştir.

Bendt, Alster, (2002) "*Relative Clause and Case Relation in sumerian",* Black, Jeremy A., (1984) "*Sumerian Grammar in Babylonian Theory",* Christian, V., (1957) "*Beiträge zur sumerischen Grammatik",* Edzart, Otto Dietz, (1959) "*Fragen der sumerischen Syntax",* ve (2003) "*Sumerian Grammar",* Falkenstein, Adam, (1959) *"Das Sumerische",* Gong, Y., (1987) "*Ergativität und das Sumerische. Eine Einführung in die Ergativität im allgemeinen und die Ergativität im Sumerischen",* Jacobsen, Thorkild, (1988) "*Sumerian Grammar Today",* Krecher, Joachim, (1987) "*Morphemless Syntax in Sumerian as Seen on the Background of World-Composition in Chukchee",* Poebel, Arno, (1923) "*Grundzüge der sumerischen Grammatik",* Rubio, Gonzalo, (1999) "*On the Alledged 'Pre-Sumerian Substratum",* Thomsen, Marie Louise, (1984) "*The Sumerian Language",* Yoshikawa, M., (1968) "*On the Grammatical Funktion of –e- of the Sumerian Verbal Suffix –e-dè/-e-da(m)",* Zólyomi, Gábor, (2004) "*Topicalized and External Possessors in Sumerian", vs.*

Ülkemizde Sümerce ile ilgili araştırmalar son derece yetersizdir. Türkçeyle ilgisi sık sık gündeme gelen bu dilin hala uzmanlarca yeterince ele alınmamış ve bu konuda hâla bir sonuca varılamamış olması bu alanın çok ihmal edildiğini göstermektedir. Sümerce üzerine ülkemizde yapılmış dilbilimsel tek çalışma, Nafiz Aydın'ın kendi olanaklarıyla yayınlamış olduğu "*Sümerce Dil Bilgisi"* adlı

---

[1] Adam Falkenstein, *Das Sumerische,* Leiden, 1949, 15-17.
[2] Otto D. Edzard, *Sumerian Grammar Handbook of Oriental Studies, Part One: The Ancient Near East and Middle East,* Leiden-Boston, 2003, 2.

kitabıdır. Yabancı uzmanların sıklıkla ele aldığı bir konu olan Sümercenin akademik düzeyde incelenmesi, bu konudaki bilinmezlerin sayısını azaltacaktır.

1.2. YÖNTEM

Eklemeli bir dil olan Sümercenin yapısal özelliklerini açığa çıkarmak için uzmanlarca okunmuş metinleri dağılımcı çözümleme yöntemi ile olası bütün bileşenlerine ayırarak var olan kurguyu çözmek ve ortaya çıkan sonucu Türkçe ile karşılaştırmak amaçlandı.

Giriş kısmında Sümer dilinin önemi ve bu konuyu seçmekle varmak istediğimiz hedeflere değindikten sonra, birinci bölümde Sümer uygarlığı ve Sümer tarihi hakkında bilgi verildi. Daha sonra yazının ortaya çıkışı ve Sümer yazısı kısaca tanıtılmıştır. Sümer yazısının içerik ve biçim açısından gelişimi, Sümer yazısının ayırıcı bir özelliği olan belirteçler, çivi yazısının gelişim evreleri ve bu yazının kullanıldığı diller açıklanmıştır. Bu bölümde son olarak çivi yazısının çözümünün nasıl gerçekleştiğine de değinilmiştir. İkinci bölümde Sümer dili hakkında genel bir giriş yapıldıktan sonra dilin kullandığı sesler hakkında bilgi verilmiştir. Takip eden bölüm Sümercede adlar başlığını taşımaktadır. Bu bölümde sırasıyla adların sınıflandırılması, çoğul yapımı, ad zinciri, ad durumu ve ekleri ve adıllar başlıklı bölümlerde Sümercenin adı nasıl ele aldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Ad durumları bölümünde Sümercede bulunan 10 adet durum eki örneklerle desteklenerek ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümü takip eden Sümercede adıllar başlığı altında bulunan bölümde bu dile özgü çeşitli adıl türleri sırasıyla açıklanmıştır. Sümercede adların nasıl kullanıldığı açıklandıktan sonra sıfatların ve eylemlerin dilde ele alınışı gösterilmiştir. Sümercede eylemler dilbilgisel işleyişi sağlamak için birçok ek alırlar ve bu ekler eylemin önüne yada arkasına getirilebilir. Bu ekler ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Bu bölümden sonra çıkarımlarımıza değindiğimiz sonuç bölümüyle çalışmamızı sonlandırmaktayız.

Çalışmamızda kullanacağımız temel kaynaklar Arno Poebel'in "*Grundzüge der Sumerischen Grammatik"*, Otto Dietz Edzard'ın "*Sumerian Grammar"* Adam Falkenstein'ın *"Das Sumerische"*, Gábor Zólyomi'nin

"*Topicalized and External Possessors in Sumerian",* Marie Louise Thomsen'in "*The Sumerian Language",* ve Mebrure Tosun ile Kadriye Yalvaç'ın "*Sumer Dili ve Grameri I. Cilt Sumerce'den Örnekler"* adlı eserleri çerçevesinde olacaktır.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

2.1. SÜMER UYGARLIĞI

Sümerlerin uygarlık tarihi hakkında bildiklerimizin tamamı arkeolojik kazılar sonucunda ulaşılmış olan verilere dayanmaktadır. Bu veriler ilk dönemlerde yapı ve adak yazıları olarak daha sonra dikili taşlar, kil tabletler, vazolar, koniler, v.s. kullanılarak yazılmıştır. Sümer tarihinin tespit edilmesinde araştırmacılara en çok yardım eden belge ise Kral Listesi adı verilen belgedir[3].

Yaklaşık olarak M.Ö. 4500-4000 yıllarında, bugünkü güney Irakta, kendinden sonra gelen tüm geç kültürlerin gelişimini etkilemiş, yüksek bir uygarlık kurmuş ve en önemlisi yazılı belgeler bırakarak binlerce yıl sonra tekrar keşfedilebilmiş Sümerlerin adları, Akadlar tarafından verilmiş exonym (başka bir topluluğun adlandırması) bir addır[4]. Sümerler kendilerini başı kara halk (Sag-gi-ga) olarak adlandırırlar. Ülkelerine de (Ki-en-gir) Uygar İnsanlar Ülkesi derlerdi. Akadca'da bulunan Şumer kelimesi bu anlamda kullanılmaktaydı. Şumer kelimesi okuma farklılıkları sonucu Sümer olarak kabul görmüş ve yerleşmiştir.

Sümerler dilleri ve kültürleri ile komşuları olan Akadlardan tamamen farklıydılar. Basra Körfezi ile Fırat ve Dicle nehirlerinin arasına, Kafkaslardan geçerek geldikleri düşünülmektedir. Bu yargıya, Sümerce'de Fırat ve Dicle nehirlerine ve neredeyse tüm önemli kentlere verilen adların Sümerce olmaması sonucunda varılmıştır. Adlandırmanın Sümerce olamaması bu bölgede yaşamış ilk halkın Sümerler olmadığı anlamına gelir[5]. *"Sümer dili eklemeli bir dil olup, belli bir ölçüde Ural-Altay dillerini anımsatmaktadır…"*[6] ve bu özellik Sümerlerin bölgeye kuzeyden, Hazar denizinin yukarısından bir yerlerden gelmiş olabileceğini göstermektedir.

Sümerler karşımıza ilk olarak güçlü bir devlet şeklinde çıkmaz. Bölgedeki ilk yerleşimler MÖ. 4500-4000 yılları arasında görülmüştür. Bir süre önce yerleşim yeri olarak seçtikleri Fırat ve Dicle nehirlerinin arası muhtemelen suların

---

[3] Samuel Noah Kramer, *Sümerler,* (Çev.: Özcan Buze) İstanbul,2002, 52-56.
[4] http://www.earlyworld.de/zeitlinie.htm#Naher_Osten Erişim:17.07.2008.
[5] Kramer, *a,g.e.,* 61.
[6] Kramer, *a,g.e.,* 64.

taşıdığı alüvyonlu toprağın oluşturduğu adacık ve bataklıklardan dolayı yerleşmeye pek elverişli değildi[7]. Nehirler zamanla daha fazla yığıntı oluşturmuş ve bu bölgeyi biraz ıslahla yaşanabilir ve gayet verimli bir ovaya dönüştürmüştür. Günümüzden yaklaşık 6000 yıl önce bu bölgeye yönelen insanların kurduğu topluluklar yavaş yavaş bağımsız kent-devletler şekline dönüşmüşlerdir. Bu birbirinden bağımsız devletçikler sınır taşları veya kanallarla ayrılırlardı.

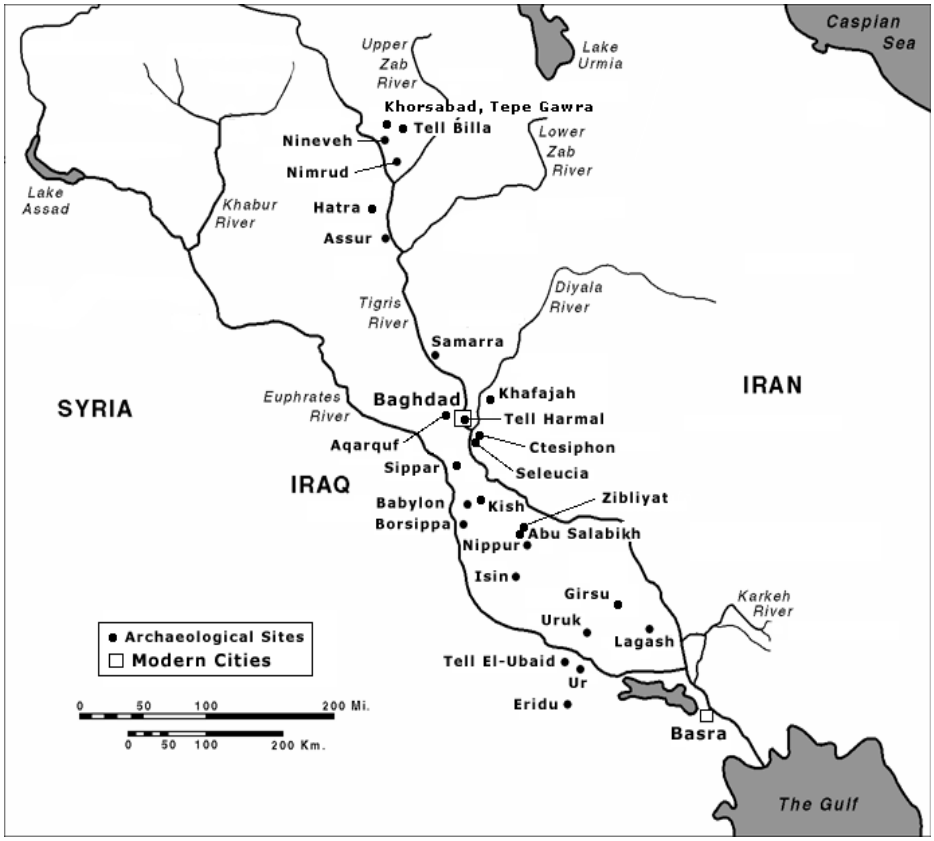

Resim: http://oi.uchicago.edu/research/lab/photos/meso/

Her bir devletçiğin merkezinde tapınakları bulunmaktaydı. Tapınak inandıkları tanrı veya tanrıça için inşa edilmiş görkemli yapılar olarak göze çarpmaktadır. Devletçiğin yönetimi kentteki en büyük din adamı ya da prens tarafından sağlanmaktaydı. Kral ülkesini dini kurallar çerçevesinde yönetmektedir. Sümerlerin önemli kent devletleri arasında Eridu, Kiş, Lagaş, Nippur, Uruk ve Ur sayılabilir. Bu kent devletleri geliştikçe birbirleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışmışlardır.

---

[7] Kramer, *a,g.e.*, 60.

Kayıtlarda rastlanan ilk Sümer Kralı Etana isimli bir Kiş kralıdır. Etana ile çağdaş veya onu izleyen çeşitli krallar yukarıda sayılan kentleri yönetmiş ve zaman zaman birbirleriyle mücadele içerisinde olmuşlardır. MÖ 2600-2350 yılları arasında meydana gelen bu mücadeleler sonunda kentleri yöneten hanedanlar değişiyorlardı[8].

Umma kentinin kralı Lugalzaggesi MÖ 2320'de Lagaş hanedanının üstünlüğünü yıkarak; Ur, Uruk, Lagaş kentlerini ele geçirmiş ve o tarihe kadar kendi aralarında birleşememiş, devamlı çatışmış Sümer kent-devletlerinin birliğini sağlama yolunda önemli bir aşama sağlamıştır. Basra Körfezi ile Akdeniz arasında kalan topraklarda egemenli kurmayı başaran Lugalzaggesi'nin ülkesi MÖ 2300'de Sami imparatoru Sargon tarafından ele geçirilir[9].

Sargon imparatorluğu büyütmek için çevresinde bulunan Etiyopya ve Mısır gibi ülkelerle savaş halinde bulunmuş, bu nedenle de birçok ileri karakola askeri birlikler yerleştirmiştir. Sümer ülkesinde de değişiklikler yaparak idari görevlere Samileri atadı. Akadlardan oluşan garnizonlarla da ülkenin güvenliğini sağlamıştır[10].

Sargon'un ardından tahta oğulları kısa süreler geçmiştir. Oğullarından Naram-sin isyancıları bastırmış, ülkeyi Ermenistan'a kadar genişletmiş hatta bugünkü Diyarbakır kenti yakınlarına zafer heykelini diktirmiştir[11].

Fakat bundan sonra doğudaki dağlardan gelen Gutiler tüm ülkeyi istila ettiler[12]. Gutiler Sümer ülkelerini tamamen yönetimleri altına alarak yaklaşık 70 yıl kentlerin yöneticilerini tayın etmişlerdir[13]. Guti egemenliği sırasında Lagaş kentinin ensisi Gudea çağın hemen hemen tüm ticari ilişkileri içinde bulunuyordu. Gudea, Guti hakimiyetindeki Sümer kentlerinden birinin yöneticisi olmasına

---

[8] Gökhan Tok, "Uygarlığı Doğuran Halk Sümerler", *Bilim ve Teknik Dergisi*, 403, Ankara, 2001, 81.
[9] Tok, *a,g.e.*, 82.
[10] Kramer, *a,g.e.*, 88.
[11] Kramer, *a,g.e.*, 89.
[12] Kramer, *a,g.e.*, 90.
[13] Kramer, *a,g.e.*, 94.

rağmen yönetimi sırasındaki icraatlarıyla (tapınakları yenilemiş, mühürler ve heykelcikler yaptırmış) günümüze kadar ulaşan eserler bırakmıştır[14].

Sümerleri Gutilerin boyunduruğundan kurtararak krallık makamını Sümer'e geri getiren Erekli Utuhegal olmuştur. Fakat bu başarısı çok kısa sürmüş ihtiraslı valilerden Ur-Nammu tahtı zorla ele geçirmiştir. Ur-Nammu bilinen sonuncu önemli Sümer hanedanını kurmayı başarmıştır. Ayrıca Ur-Nammu insanlığın yazılı tarihindeki ilk kanun yapıcısıdır[15].

Bundan sonra gelen birkaç kral zamanında ülkede büyük çapta değişiklikler olmamıştır. "Kuzeyde, daha önceleri önemsiz bir kent olan Babil'de, Hammurabi isimli seçkin bir hükümdar öne çıkmıştı. Hammurabi otuz yılı aşkın epeyce sıkıntılı bir hükümdarlığın ardından, Larsa Kralı Rim-Sin'in yanı sıra Elam, Mari ve Eşnunna Krallarına saldırarak yenilgiye uğrattı ve böylece İÖ 1750 civarında Basra Körfezi'nden Habur Irmağı'na kadar uzanan birleşik bir krallığın hükümdarı oldu. Hammurabi ile Sümer tarihi sona ermekte ve Sümer temelleri üzerine kurulmuş bir Sami devleti olan Babil tarihi başlamaktadır."[16]

---

[14] Kramer, *a,g.e.,* 96.
[15] Kramer, *a,g.e.,* 97.
[16] Kramer, *a,g.e.,* 103.

2.2. YAZININ ORTAYA ÇIKIŞI

Yazı, iletişim amacıyla ağızdan çıkan seslerin, gözle görülebilen veya dokunulabilen simgeler halinde kaydedilmesidir. Yazının ortaya çıkışı insanların birlikte toplum olarak yaşama içgüdüleriyle doğru orantılıdır. Bir arada yaşamını sürdüren bireyler iletişime ihtiyaç duyarlar. Seslerle dolayısıyla sözcükler aracılığıyla iletişim işlevsel ve nispeten kolay bir yoldur. Bu şekilde iletişim her durumda sağlanamamaktadır. Sözlü iletişimin sağlanamadığı zamanlarda gerek duyulan bağlantısının kurulması için, günümüzde hâla bazı toplulukların kullandığı ateş, duman, sessel belirteçler vs. kullanılmıştır. Bu tür iletişim yolları sözlü iletişimin sağlanamadığı uzak bölgeler arasındaki iletişimi belli ölçülerde sağlamıştır. Yukarıda saydığımız tüm iletişim çeşitleri zaman ve mekan aynı ise kullanılabilirler.

> "Alan ya da zamanla kısıtlanmamış bir yol arama ihtiyacı, insanları çeşitli nesnelerin belirli bir sıraya göre yan yana dizilmesinden oluşan "nesne yazısı", daha çok hayvancılıkta kullanılan "sayma çubukları", yine belirli aralıklarla düğümlenmiş iplerden meydana gelen "*quipu* düğüm yazısı", bir mesaj vermek üzere kaya üzerine yazılan veya çizilen resimler anlamına gelen "petrogramlar ve petroglifler" gibi iletişim sistemlerine götürdü."[17]

Bu sistemler zaman ve mekan birlikteliği zorunluluğunu ortadan kaldırdı fakat sınırlı bir iletişim sağlamaktaydı. Sınırlı veya farklı yorumlanabilen bir sistem özellikle ticaret için elverişli değildi. Yazının gelişimi ticari ilişkilerle doğru orantılı olarak artmıştır. Ticari alışverişlerde kullanılan kilden yapılmış hesap taşları bu gelişim sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Kil yazı tarihi açısında çok önemli bir yere sahiptir. Öyle ki yaklaşık olarak bir asır önce varlığından haberdar olduğumuz Sümerce, arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılmış kil tabletler sayesinde keşfedilmiştir. Kilden yapılan hesap taşları zamanla iletişim için kullanılan simgeleri taşıyan tabletlere dönüşmüştür. Kil tabletlerin üzerinde bulunan simgeler de iletişimi tam anlamıyla

---

[17] Selen Hırçın, *Çivi Yazısı*, İstanbul, 2000, 1.

sağlayamamıştır. Bunun nedeni simgelerin somut nesneleri göstermesi, dolayısıyla soyut kavramların aktarımı konusunda yetersiz kalmasıdır. Yazının kullanışlı olması ve tam anlamıyla iletiyi taşıyabilmesi için bu sorunun da çözülmesi gerekiyordu. Sorun, simgelerin zaman içinde yan anlamlar kazanabilmesi için, biçimsel olarak gösterdiği somut kavramdan uzaklaşmasıyla giderilmiştir. Simgeler zamanla biçimsel değişiklikler sayesinde yan anlamlar kazanmakta ve soyut kavramları taşımaya uygun bir hal almaya başladılar. Resim yazısı olarak değerlendirilebilecek simgeler adeta evrim geçirerek, biçiminden dolayı çivi yazısı olarak adlandırılan hece yazısına dönüşmüştür.

> "Resim yazısı dil ile bağlantılı olarak oluşmadı. İlk başta herkes onu dilden bağımsız olarak kavrayabiliyordu. Ancak işaretlerin anlamları hece ve kelimelerle örtüştüğünde (…) yazı bizim anlayışımıza uygun ve okunabilir bir hale geldi."[18]

Yazının dili taşıyabilecek özellikleri kazanmasıyla birlikte kullanımı da yaygınlaşmıştır. Fakat yazıyı oluşturmak için çeşitli araçlara ihtiyaç duyulmuştur. Tarih içinde yazıyı oluşturmak için çeşitli materyaller kullanılmıştır. Nepal'de ve Yunanistan'da kullanılan ağaç yaprakları yerine zaman içinde daha dayanıklı olan ağaç kabukları kullanılmıştır. Ölü bir dil olan Etrüskçe'ye ait belgelerin büyük bir kısmı keten bezine yazılmıştır. Mezopotamyada kullanılmış olan kil tabletler yazı malzemesi olarak en çok kullanılan araç olmuştur. Bunların dışında duvarlar, değerli metaller, bronz ve kurşun levhalar, tahta tabletler, balmumu tabletler, deri, papirüs, parşömen ve kağıt yazıyı oluşturmak için kullanılmış zeminlerdir[19]. Zemin olarak kullanılan araçların yanında yazıyı bu yüzeylere işlemek için kullanılan kalemler, mürekkepler ve diğer araçlar da bulunmaktadır[20].

---

[18] Helmut Uhlig, *Tarihin Başlangıcında Bir Halk Sümerler*, (Çev.: Nilgün Ersoy) İstanbul, 2006, 72.
[19] Bedia Demiriş, *Eski Çağda Yazı Araç Ve Gereçleri*, Ankara, 2002, 3-18.
[20] Demiriş, *a,g.e.*, 20-22.

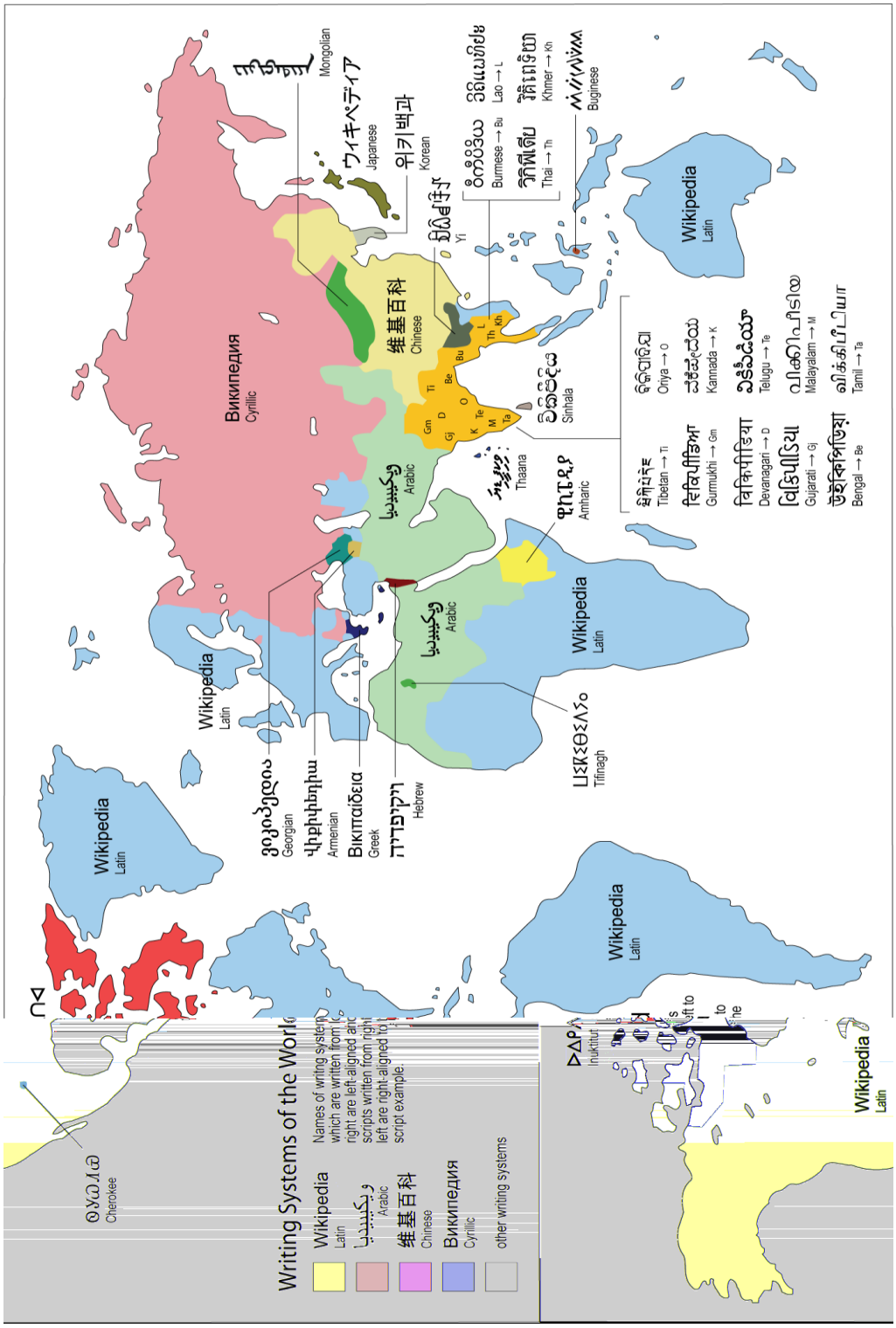

Resim: http://simple.wikipedia.org/wiki/Writing_system (Dünya yazı sistemleri)

2.3. SÜMER YAZISI

2.3.1. SÜMER YAZI İÇERİĞİNİN GELİŞİMİ

Sümer resim yazısı zamanla gelişirken, bazı sorunlarla karşılaşılmış ve bu sorunları çözmek için değişik yollar bulunmuştur. Yazı düşünceleri ifade etmenin bir yoludur ve düşünceyi tam olarak aktarabilmelidir. Resim yazısı bu konuda çok esnek değildir. Yalnızca somut nesnelerin anlatılmasında işe yarayan bir yöntemdi. Fakat iletişimde soyut kavramların kullanılması da bir zorunluluktur. Bu durum ancak kullanılan simgelerin somut anlamdan uzaklaşıp, soyut kavramları da karşılayacak derecede genişlemesiyle çözülebilecek bir sorundur. Bu nedenle simgeler karşıladıkları somut kavramla bağlantılı soyut anlamları da karşılayabilecek sistemde kaydedilmeliydiler. Sümer dilinin tek heceli köklerden oluşması, simgelerin ses değerleriyle okunması ve soyut kavramları karşılamaya başlaması yolunda önemli bir kolaylık sağlamıştır. "Örneğin, Sümerce dağ kelimesi *KUR* , su *A* , ağız ise *KA* olarak okunurdu. Şimdi *KUR.A.KA* diye özel bir isim yazılmak istendiğini varsayalım. Bunun için kâtip, önce bu ismi oluşturan resimleri yan yana çizdi. Sonra bunu gören kişilerin resimsel özelliklerine aldanıp, "*Dağın suyu içilir*" gibi, yanlış şekilde algılamalarını önlemek için de, kelimenin başına, bunların ses değerleri ile okunması gerektiğini gösteren bir uyarı işareti koydu. Belirteç (Determinatif) adını verdiğimiz bu işaretler, daha sonra çivi yazısının ilerleyen evrelerinde, kadın, erkek, nehir, ülke, şehir vb. özel isimlerinin başına, bazen de sonuna konarak, yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı, işte bu gelişmeye, yani kelimelerin içerdikleri ses değerleri ile okunmaya başlanmasına, "fonetizasyon aşaması" veya "sesleşme evresi" diyoruz. Bu aşama, Uruk III B evresine, yani yaklaşık M.Ö. 3. binin başlarına rastlar"[21]. Böylece, simgelerin ses değerlerinin kullanılması sağlanarak yazının evrimine giden yol açılmıştır. Artık kaydedilen simgelerin daha fazla işlerlik kazandığı görülmektedir.

Kelimelerin sesbilimsel olarak ifade edilebilmeleri, geç dönemlerde çok daha fazla işlerlik kazanan, hecelerin kullanılabilmesini olanaklı kıldı. Böylece,

---

[21] Hırçın, *a,g.e.,* 7-8.

ayak resmiyle gösterilen mastar halindeki "*gitmek*" fiilinden öte, "*gidiyorum*" gibi çekimli formlar da yazılabildi. Bu yenilik gittikçe kuvvet kazanmasına rağmen, eski logogramları, yani tek işaretli kelimeleri, tamamen ortadan kaldıramadı. Özellikle fiillerin ifadesinde, yeni fonetik hece yazısı, eski yöntemin yerini aldı.

Sümer çivi yazısı incelendiğinde, yazının gelişim süreci içerisinde bazı işaretlerin zamanla aynı ses değerine sahip, farklı anlamdaki kavramları da karşıladığı gözlemlenmektedir. Bugün birçok modern dilde de böyle görüntüsü bir anlamı farklı sözcük(ler) veya kök(ler)bulunmaktadır. "Örneğin, Sümerce "*ok*" anlamına gelen *Tİ* işareti, aynı ses değerine sahip olduğu için, "*hayat*" kelimesine de, aynı işaretle yazım olanağı sağlamıştır. Elbette Sümerce okumayı bilen biri, bu iki kelime arasındaki "eş değerlilik"ten haberdar olduğu için, "*ok*" işareti ile gösterilmiş bir logogramın, metnin içeriğine göre, "*hayat*" olarak okunması gerektiğini fark edecektir. Bunu Türkçede birden fazla anlamı olan kelimeler, "*at*", "*yüz*", "*alay*" ile karşılaştırabiliriz"[22].

"Bazı kelimelerin aynı işaretle yazılabilmelerine karşın, yine anlamı aynı olan kelimeler için değişik işaretler de yaratıldı. Örneğin, Sümerce'de *GU* , hem "*boyun*", hem de "*öküz*" anlamına gelen bir kelimedir. Böylece *GU,* iki farklı işaretle yazılabildi. Bu "çok işaretlilik" (polysemie) ile daha geç dönemlerdeki kullanımlarla da birlikte, *GU* tam 14 farklı işaretle yazım olanağı buldu. Bundan başka işaretler, "çok seslilik" (polyphonie) kazandılar. Örneğin, tek başına kullanıldığında, "*gün*" anlamına gelen, aynı yazımla, *BABBAR* okunup "*beyaz*" rengini ifade eden, *UD* işareti, kelime içindeki yazılımlara göre, *ud, pir, tam, par, lah, lih* hece değerlerini de kazanmıştır"[23].

Bu gibi gelişmeler bir resim yazısı olarak karşılaştığımız Sümer yazısını bu kimliğinden kurtarıp kısmi bir hece yazısı kimliğine büründürmüştür. Sümer yazısı, tarihi içerisinde, tam bir hece yazısına dönüşüm sürecini tamamlayamamıştır. Fakat herhangi bir simge ile belirtilememiş olan birçok sözcük ve dilbilgisel biçimbirim bu sayede yazıya geçirilebildi.

---

[22] Hırçın, *a,g.e.,* 8.
[23] Arno Poebel, *Grundzüge Der Sumerischen Grammatik,* Rostock, 1923, 9-13.

2.4.1.1.TEMEL SÜMER BELİRTEÇLERİ

Belirteçler Sümer yazı sistemi içinde önemli bir yere sahip dilbilgisel yapılardır. Modern dillerde kullanılmayan bu sistem çivi yazısıyla kaydedilmiş tüm dillerde karşımıza çıkmaktadır. Bilinen en eski yazı olan Sümer yazısında kullanılan belirteçleri daha sonraki dönemlerde bu yazıyı kullanmış olan toplumların yazısında da görmekteyiz. Belirteçler farklı dilleri kaydetmek için farklı toplumlar tarafından kullanılmış fakat belirteçler biçim olarak da anlam olarak da pek fazla değişmemişlerdir. Aşağıdaki tabloda bu belirteçler ve anlamları verilmiştir[24].

[24] Süleyman Eratalay - Mustafa Sarıca, *Sümer Belirteçlerinin Türkçe'yle İlgisi*, XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı, 10-11 Mayıs 2007, Poster.

	Simge	Hece Değeri	Anlam		Simge	Hece Değeri	Anlam
1		Lu	bir, erkek	13		urudu	bakır
2		Mi	kadın	14		túg	giysi
3		Dingir	tanrı	15		kuš	deri
4		İti	ay	16		dug	kap, kacak
5		Mul	yıldız	17		uzu	et, beden
6		Uru	kent	18		síg	yün
7		Kur	dağ, ülke	19		e	ev, tapınak
8		i_7	akarsu	20		anše	eşek
9		Ú	bitki, ot	21		udu	koyun
10		Giš	ağaç, tahta	22		mušen	kuş
11		Gi	kamış	23		ki	Toprak, yer, kent
12		Za	taş	24		šar	bahar, yeşillik

2.3.2. SÜMER ÇİVİ YAZISININ BİÇİMSEL GELİŞİMİ

İlk zamanlar yazı, yüzleri sağa dönük işaretlerle, sağ üst köşeden başlayarak, aşağıya doğru yazılırdı. Simgeler doğadan aktarıldığında, doğal görünümleri nasıl ise yazıya da öyle aktarılmıştır. Bu da; tablet bölümlerinin sağdan sola sıralanması, bölümler içindeki işaretlerin ise, yukardan aşağıya yazılması anlamına gelir. Sonra şu an bilemediğimiz bir nedenle yazı 90° sola döndü. Bu değişim tabletin tutuş şekli, yazının daha kolay yazılması vs. gibi sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Böylece, sağdan başlayarak, yukarıdan aşağıya doğru yazılan sütunlar, soldan sağa doğru ve alt alta yazılan satırlar haline geldi. Ancak, bu değişimin ne zaman meydana geldiği kesin olarak saptanamamaktadır[25].

Tabletlerin doğa olaylarına karşı dayanıksız olabileceği şüphesi ile bir süre sonra Sümerlerde, yazı aracı değiştirilerek yerine daha dayanıklı olan kil almıştır. Kil, küçük dokunmalarla daha çabuk tahrip olabilen bir madde olduğundan, üzerine aktarılacak olan resimlerin çizilmekten çok baskı yapılarak oluşturulduğu fark edilmiş olup; buna uygun bir kamış kalem geliştirilmiştir. Bununla resim karakterleri daha kolay yapılmaya başlanmıştır. Çünkü bu aracın ucu üçgenleştirilmiş biçimde sivriltilmiş bir kamış biçimindeydi. Kilin yumuşak yapısından dolayı yuvarlak şekiller çizilirken kil topaklanması sonucu bu şekiller tam olarak aktarılamadı; bunun yerine aktarılması zor olan yuvarlak şekiller düz çizgilerle gösterildi. İlk zamanlarda kâtipler, bu çizgileri türlü şekillerde bir araya getirerek, eski resim formlarını korumaya çalıştılar. Ancak işaretlerin çok karışmasına ve yazının zorlaşmasına neden olan bu uygulamadan kısa sürede vazgeçildi. Sonuçta kalemin kil üzerine bastırılıp, hafifçe geri çekilmesiyle çivi görünümünü andıran işaretler, resim yazısının tahtına oturdu, ilk önce her yöne basılan bu işaretlerin, zamanla, yine pratik nedenlerden dolayı, çivi başı sağa dönük olanlar terk edildi. Böylece yaygın olarak kullanılan yatay , dikey ve eğik çivilere, köşe çengeli denilen bir çeşidin de eklenmesiyle elde edilen işaretler, istenildiği gibi kullanılmaya başlandı. Bu işaretler, zamanla mümkün

[25] Hırçın, *a,g.e.*, 10,11.

olduğunca basite indirgendi ve ilk dönemlerde 1000 kadar olan sayıları, giderek 500-600'e kadar azaldı. Çivi yazısı, yaklaşık M.Ö. 2700 yıllarında, gerek biçimsel ve gerekse içerik gelişimini geniş ölçüde tamamladıktan sonra, ilk olarak, hece işaretleri, determinatifler ve logogramlarla yazılan, tam ve gerçek anlamda bir yazı sistemi oluştu. Ancak, M.Ö. 3200'lerden M.Ö. 4. yy'a kadar olan süreç içerisinde, çiviyazısı biçim ve içerikte gelişimini hep sürdürmüştür[26].

[26] Kramer, *a,g.e.*, 396-400.

2.4.2.1. SÜMER YAZISININ AŞAMALARI[27]

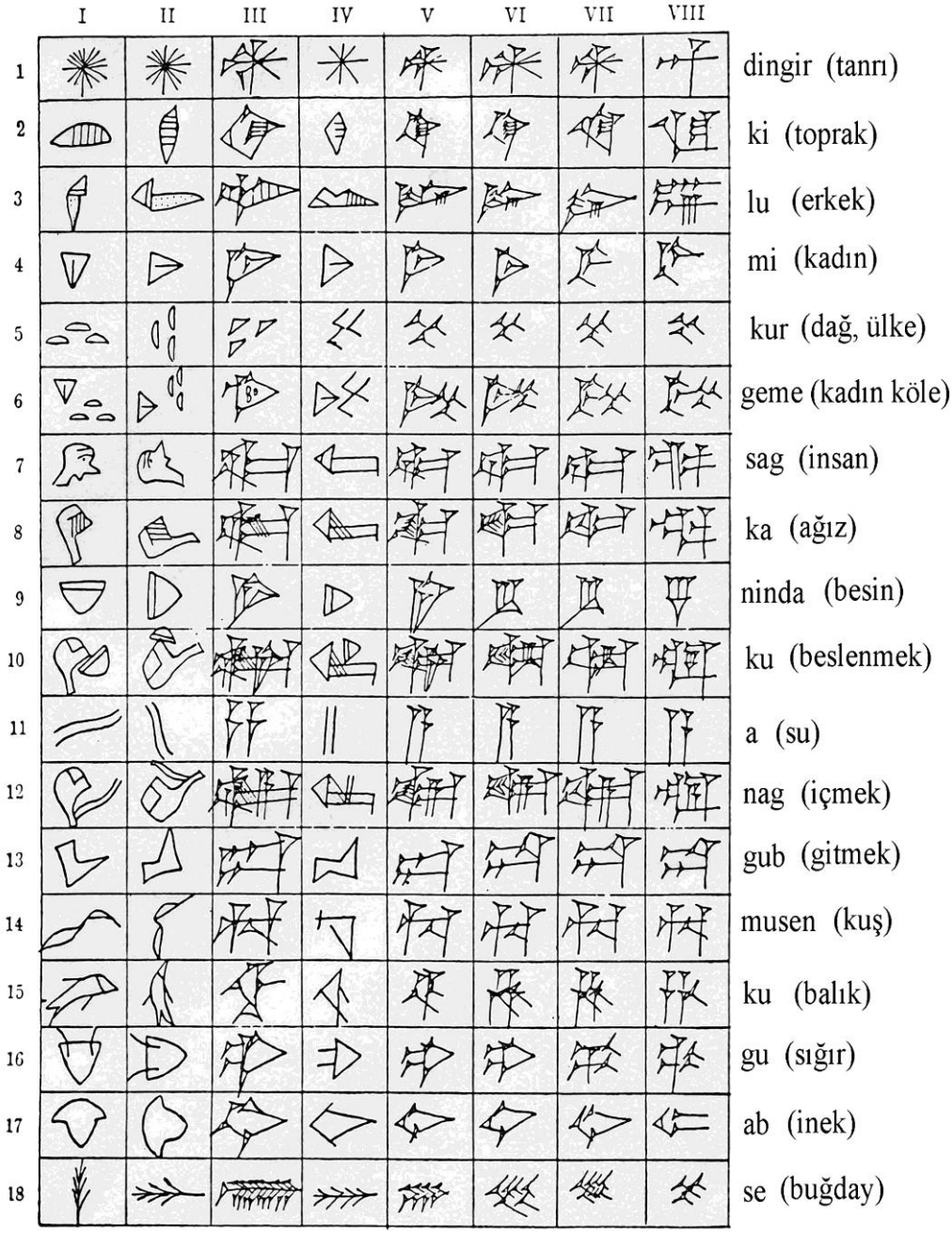

[27] Ali Narçın, *A'dan Z'ye Sümer*, İstanbul, 2007, 12.

2.3.3. SÜMER ÇİVİ YAZISININ ÖNEMİ

Çivi yazısı, pek çok önemli sebeplerden dolayı sınırlarını genişletmiş olan bir yazı biçimidir. Bu etkenlerin başında öncelikle ticari etmenler ve askeri seferler ya da savaşlar olmuştur. Bu yazının Anadolu'ya geçmesi ise; Asurlu tüccarlar sayesinde geçmiştir. Asur Ticaret Kolonileri ile Anadolu'da yayılmaya başlayan bu yazı sisteminin daha geniş alanlara yayılması ise; Akad kralı Sargon'un ve Naramsin'in askeri amaçlı seferleri ile mümkün olmuştur. Pek çok önemli merkezde bu dilin irdelenmesi amacıyla kurulan arşivler bunu bize kolayca göstermektedir.[28] Pek çok alana yayılarak her açıdan kültürel miras haline gelen bu yazı, Anadolu'yu da etkisi altına alarak burada hem kültürel hem de tarih açısından bölgeyi etkilemiştir. Ticari gereksinimden çok kültürel bir biçime dönüşen bu yazı sistemi o dönemde çok önemli olan ticari merkezlerinde de kullanılmıştır. Mari Boğazköy ve Ugarit başta olmak üzere Emar'da (Meskene) Hitit, Hurri Semitik ve Batı-Semitik gibi pek çok yönden önem taşıyan bu ticaret merkezi ve buradaki uluslar birbirleriyle karşılaşmış olup; bu yazı sistemini ticari amaçtan çok kültürel bir miras haline dönüştürmüştür. Örneğin Asur kralı Tukulti-Ninurta'nın yaklaşık M.Ö. 13. yy sonunda, 2000 yıllık bir devlet olan Babil'e son vermesiyle Babil'e ait olan kültürel, tarihi ya da pek çok birikiminin Asur'a taşınmasıyla bölge hakkında pek çok şey öğrenmemize yardımcı olmuştur. Böylece Babil kültürü bir anlamda Asur'a da kaydırılmış olmaktadır.[29]. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda; bir toplumun belirgin bir yazı sistemini kullanması ve bu yazı ile bir şeyler bırakması, bu milletin yok olmasıyla bile kültürünün asla sona ermeyeceğinin de bir göstergesidir.[30]. Babil'in bıraktığı 12 tabletlik Gılgamış Destanı da bunun en güzel örneklerinden biridir.

Çivi yazısının Anadolu'da son bulması ise, Hitit devletinin çökmesi sonucu olmuştur. Geç Hitit devletleri döneminde ise Hitit hiyeroglifleri kullanılmaya başlanmış ve bunun yanı sıra Arami, Fenike alfabeleri de kendini göstermeye başlamıştır. Böylece gittikçe önemini kaybeden çivi yazsı yerini yavaş yavaş alfabetik yazı sistemlerine bırakmıştır. Öyle ki ticari merkezler ya da büyük

---

[28] Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, İstanbul, 2000, 1.
[29] Hırçın, *a,g.e.*, 21.
[30] Kramer, *a,g.e.*, 90.

limanlarda bile çivi yazısının kullanımı ortadan kalkmıştır. Tüm bunlar sonucunda, çivi yazısı Babil'e geri dönmüş olup milada kadar yazımına devam edilmiştir. Çivi yazısıyla yazılmış en son belge ise; M.S. 75 yılı olarak tarihlenmektedir.

2.3.4. ÇİVİ YAZISININ KULLANILDIĞI DİLLER

2.3.4.1. SÜMERCE:

Yazı ilk kez, ilk biçimiyle Sümerce'nin özelliklerine göre ortaya çıkmıştır. Sümerce Asianik (Asya kökenli) dillerden Ural-Altay dil ailesine yakınlık gösterir. Ancak hala bilim adamları Sümerceyi herhangi bir dil ailesiyle bağdaştıramamışlardır. Çivi yazısını kullanan ve bulundukları bölgede varlığını duyduğumuz en eski toplum olan Sümerler, aynı zamanda bu yazı sistemini Güney Mezopotamya'da bulunan Akkadlar ve Suriye'deki Eblalılar'a iletilmesini sağlayan toplumdur. M.Ö 18. Yüzyılın başlarına kadar konuşulmaya devam eden Sümerce, yerini Akkadça'ya bıraksa da bu sadece konuşma dilinde kendini göstermiştir. Çünkü yazım kolaylığı ve edebi bir dil olması açısından pek çok yazıtta ya da edebi metinlerde kopyalanmaya çalışılan bir dil olmaya devam etmiştir. Sümerce bitişken (aglutinatif) bir dildir; belirli bir köke gelen iç, orta ya da son eklerle kelime çekime girer. Özellikle çivi yazısının gelişimi ile birlikte günümüze kadar korunarak gelen ve aynı biçimi ile anlatımına devam eden Sümerlerden kalan pek çok önemli edebi eser bulunmaktadır.[31]. Bu o dönemde de önemli bir yere sahip olan çivi yazısının günümüze kadar taşınan en güzel miraslarındandır.

2.3.4.2. AKADCA:

Sümerce'den sonra Akadca kendini bu bölgede göstermeye başlayan bir dil olmuştur. Akadca da çivi yazısıyla yazılmıştır. Akadca Sami dil ailesine mensuptur. Bükülgen (flexable) bir dildir; yalın haldeki kelimenin ünlü ve ünsüz sesleri değişerek kelime çekime girer. Akadca aslında Sümerlerin kullanmış olduğu her sesin tek hece ile ifade edildiği çivi yazısını benimseyememişlerdir.

---

[31] Hırçın, *a,g.e.,* 13.

Çünkü bu biçimi ile Akadca'ya uygun bir dil değildi; dolayısıyla Akadlı katipler buna bir çözüm bulmak için yine Sümerce'den yararlanmayı uygun görmüşler ve bunun sonucunda da Sümerce logogramları kullanmışlardır. Akadca, Babilce ve Asurca olmak üzere iki ana lehçeye ayrılır. Babilce daha çok Orta ve Güney Mezopotamya'da Asurca ise Kuzey Mezopotamya'da konuşulmuştur[32].

2.3.4.3. ELAMCA:

Başkenti Susa olan Elam, Pers körfezinin kuzeyi ve aşağı Dicle arasında kalan, kabaca bugünkü İran'la sınırlayabileceğimiz bölgedir. Proto-Elam olarak adlandırdığımız, Susa'da ortaya çıkan yerli resim yazısının tarihi Uruk tabletleri kadar eskidir. Metinler, Uruk'taki çağdaşları ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda kısmen okunabilmiş, ancak dilin özellikleri ve resim yazısından hece yazısına doğru bir geçiş, tam olarak saptanamamıştır.

Elam dilinin akrabaları da saptanamamıştır. Hem dil, hem de kullandıkları çivi yazısı sistemi hakkındaki bilgilerimiz, Babilce ve Eski Persçe ile birlikte yazılmış üç dilli Akheimenid sülalesi yazıtlarıyla belli ölçüde artmaktadır. Bu dillerin yardımıyla, kabaca bir gramer ve kelime haznesi oluşturulabilmesine karşılık, linguistik (dilbilimsel) değeri diğer dillere oranla çok daha az bilinir. Batı İran bölgesi dışında fazla önem ve yaygınlık kazanmayan bu dille günümüzde uğraşan bilim adamlarının sayısı da oldukça azdır[33].

2.3.4.4. EBLACA :

Sami dillerdendir. Ebla Suriye'nin güneyinde bir kent devletidir. Burada büyük bir arşiv bulunmuştur. Bu dilin bir Proto-İbrani dili ve Batı-Semitik dillerinin öncüsü olduğu kabul edilmektedir. Abu Salabih tabletlerinden anlaşıldığına göre, Sümer'le çağdaş olan ve ticari ilişkilerinin yanısıra Sümerlerin edebi geleneklerini de önemli ölçüde benimseyen Eblalılar, kendi ekonomik kayıtlarını tutmak için de Sümer hece işaretlerini kullanmışlardır. Tabletlerin % 80'inin Sümerce, sadece % 20'sinin Ebla dilinde yazılmış olması, metinleri kolayca anlamamızı sağlamakta, ancak bu dil hakkında yeterince bilgi sahibi

---

[32] Hırçın, *a,g.e.*, 14.
[33] Hırçın, *a,g.e.*, 15-16.

olabilmemizi önlemektedir. Metinlerde karma bir sistem izlenerek, çoğu isim, fiil ve sıfatlar Sümerce, edat, zamir, bağlaç ve özel isimler ise Ebla dilinde verilmiştir[34].

2.3.4.5. HURİCE :

3.bin yılın sonlarına doğru Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya çevresinde ortaya çıkmıştır. Hurriler çivi yazısını Akadlardan almışlardır. Ancak ne Semitik, ne Hint-Avrupa dilleriyle ve ne de Sümerce ile yakınlığı olan dillerinin, sadece yine ölü bir dil olan, Asya kökenli dillerden Urartuca ile akraba olduğu anlaşılmıştır. Huriler bir devlet kurmamışlar fakat kültürleri tüm Ön Asya'da yoğun bir etki oluşturmuştur. Hurricede cinsiyet ayrımı yoktur ve dilin işleyişi soneklerle sağlanır[35].

2.3.4.6. MİTANNİCE:

Hint-Ari dillerindendir. 2.bin yılın ortalarında, Suriye ve çevresinde güçlü bir devlet kurmuşlar, bölgede büyük bir etkiye sahip olmuşlardır.

2.3.4.7. HİTİTÇE:

Hint-Ari dil ailesindendir. Yazıyı M.Ö. 17. yy'ın ortalarında dillerine uygulamışlardır[36].

2.3.4.8. HATTİCE:

Hattice Boğazköy'de bulunan Hitit devlet arşivi sayesinde haberdar olduğumuz bir uygarlıktır. Anadolu'da, Hititleri etkileyecek ve kutsal bir dil olarak rahipler tarafından kullanılacak kadar önemli bir medeniyet kuran Hattilerin dili, Sümerce, Hurrice, Urartuca ve Türkçe gibi eklemeli bir dildir. dilin en önemli özelliği dilin öneklerle işlemesidir[37].

---

[34] Hırçın, *a,g.e.,* 15.
[35] Alp, *a,g.e.,* 19-21.
[36] Hırçın, *a,g.e.,* 18.
[37] Alp, *a,g.e.,* 2-3.

2.3.4.9. UGARİTÇE:

Suriye'de, Akdeniz kıyısında kurulan Ugarit Devleti de yazıyı kullanmıştır. Ugaritçe Sami dillerdendir. Sümer-Babil çiviyazısına dış görünüşleriyle benzeyen, fakat kesinlikle alfabetik olan bu yazıda sadece 30 işaret vardır ve bir de kelime ayracı kullanılmıştır. Her ne kadar işaretler, çivi yazısına benzerlik gösterse de, soldan sağa ve stylusla kil üzerine yazılmalarından başka hiç bir ortak yanları yoktur.

Ugarit'de Ugarit dili ve Babilce yazılmış ekonomik içerikli belgelerin yanı sıra bulunan mitolojik metinler, teoloji çalışmalarına da kaynaklık etmiştir[38].

2.3.4.10. URARTUCA:

M.Ö. 1.bin yılda çivi yazısıyla yazılmış, eklemeli bir dildir. Hurriceye çok yakındır. Urartular, kendilerine özgü bir hiyeroglif yazı sistemini de kullanmışlardır. Bunun nedeni de Geç Hitit şehir devletlerinden Tabal'de hiyeroglif kullanılması ve Urartular'ın onlarla temas halinde bulunmalarıdır. Bu örneklere çoğunlukla seramik kaplar üzerinde ve az sayıda mühürlerde rastlanmıştır[39].

2.3.4.11. ESKİ PERSÇE:

Çivi yazısından sadece dış görünümüyle etkilenen yarı alfabetik yazı sistemlerinden biri de Eski Persçedir. Bu yazıda kullanılan dil, M.Ö. 6. yy. ortalarında, Pers Akheimenid sülalesinin resmi diliydi. Dönemin yazıtları, çoğunlukla Eski Persçe, Elamca ve Babilce olmak üzere 3 dilde yazılmıştır. Olasılıkla o devirde Arami alfabesinin Ön Asya'da hâkim dil olması, yazının alfabetik değer kazanmasına, ancak aynı zamanda Elam'la olan manevi bağlar, çivi yazısı formunun benimsenmesine neden olmuştur. Yazıda toplam 41 işaretin, 36'sı hece işareti, 5'i ise ideogramdır. 3 sesli harf ve yine kelime ayracı da kullanılmıştır[40].

---

[38] Hırçın, *a,g.e.,* 20.
[39] Hırçın, *a,g.e.,* 19.
[40] Hırçın, *a,g.e.,* 20,21.

Sonuç olarak Sümerlerin icat ettiği yazı bütün Ön Asya'da çok farklı dillere uygulanmıştır, dolayısıyla Sümer kültürünün bütün Ön Asya'yı etkilemesinin nedeni yazıdır.

2.3.5. SÜMER ÇİVİ YAZISININ ÇÖZÜMÜ

Refah seviyesi yüksek gelişmiş bir medeniyet kuran Sümerler arkalarında, yeryüzünden silindikten binlerce yıl sonra onları yeniden keşfetmemizi sağlayan birçok anıt, yazıt ve tablet bırakmışlardır. Bu değerli mirastan faydalanmak için bilim adamları öncelikle bu toplumun yazısını çözmeliydiler. Fakat bu iş pek kolay olmamıştır.

Çivi yazısı ilk olarak 1628 yılında Pietro Della Valle adlı İtalyan bir gezgin tarafından Persepolis kalıntılarında keşfedilmiştir. 1778 yılında Carsten Niebuhr 1765 yılında persepoliste tamamladığı kopyayı yayınlayınca gerçek çözümleme çalışmaları başlamış oldu. Bu yazıtın üç değişik alfabeden oluştuğunu bulan ilk kişi de yine Niebuhr'dur. 1798 yılında Oluf Gerhard Tychsen yatık bir çivi yazısı simgesinin kelime ayıracı olarak kullanıldığını keşfetti.1802 yılında Friedrich Münter bu yazının Ahameniş hanedanının Zendavesta diline ait olduğunu ve üç yazının içeriğinin aynı olduğunu anladı. Aynı tarihlerde Göttingen lisesinde yunanca öğretmeni olan Georg Friedrich Grottefend üç yazı çeşidinin de soldan sağa doğru okunması gerektiği, yazılardan birinde sınırlı sayıda simge bulunduğu dolayısıyla bu yazını harf yazısı olduğu gibi bazı önemli ipuçlarını yakalamıştı. En çok tekrarlanan simgeleri ayırarak bunların sesli olduğunu varsaydı[41]. Yazıtta bulunması gereken kral ve oğlu kelimelerinin muhtemel yerlerini bularak Ahameniş hanedanlığının kral isimlerini uzunluk sırasına göre tahmini yerlerine yerleştirdi ve on adet simge ile üç özel ismi doğru olarak tespit etti. Daha sonra pers ordusunda İngiliz bir subay olan H. Rawlinson, yazıtlar üzerinde çalışmaları geliştirip persçe kısmının tam bir kopyasını yapmayı başardı. 1840 lı yıllarda Edward Hincks, Jules Oppert'in de katkılarıyla yazıtın eski persçe olan kısmının çözümünün tamamlanmasıyla Sümercenin çözülmesinin önü açıldı. Sümerce, bu tarihlerde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Aşurbanipal'in kütüphanesinde ele geçirilen tabletler gibi birçok kaynak ile Rawlinson, Hincks, Oppert üçlüsünün olağanüstü kararlılık ve azimle çalışmaları sayesinde çözülmüştür[42].

---

[41] Falkenstein, *a,g.e.*, 3-4.
[42] Kramer, *a,g.e.*, 20-30.

Tarihsel Dönem		Dil Seviyesi	Metinsel Kaynak[43]
2600 2500 2400	Erken III Hanedan ve ya Ön-Sargon Dönemi	Eski Sümerce	Fara ve Abu Salabik'teki 'Arkaik' metinler
			Lagaş'ın 1. Hanedanının Yazıtları
2340	Sargon Dönemi ve ya Eski Akad Dönemi		Belgeler ve Yazıtlar
2200	Guti Dönemi	Yeni Sümerce	Gudea Yazıtları
2100	Ur'un 3. Hanedanı		İdari ve Hukuki Belgeler
2000 1900 1800 1700 1600	Eski Babil Dönemi { İsin Hnd. Larsa Hnd. Babil'in 1. Hnd.	Eski Babilce Sümerce ve ya Post-Sümerce	Kraliyet yazıtları Edebi Metinler

[43] Marie Louise Thomsen, *The Sumerian Language, An Introduction To Its History And Grammatical Structure*, Copenhagen, 1984, 27.

3. İKİNCİ BÖLÜM

3.1. BİÇİMBİLİMSEL ÇÖZÜMLEME

Biçimbilim sözcüklerin yapısını ve onları oluşturan öğeleri inceleyen bir dilbilim dalıdır. 20.yy.'da F. De Saussure'ün ders notlarının kitaplaşmasıyla son derece hızlı bir şekilde yaygınlaşan dilbilim çalışmalarından çok önce, MÖ. 4.yy.'da Eski Hint'te Yaska adlı bilginin Sankritçe üzerine yaptığı çalışmalara kadar dayanan bir geçmişe sahiptir[44]. Çalışmamızın bu bölümünde Sümer dilini biçimbilimsel açıdan ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

3.1.1. SÜMER DİLİ

Sümer dili eklemeli bir dildir. Sami ve Hint-Avrupa kökenli diller gibi bükünlü bir yapıdan ziyade Ural-Altay dil ailesine mensup diller gibi sözcük köküne eklenen eklerle dilbilgisel işleyiş sağlanmaktadır. Bu özellikleri ile Türkçeyle, Macarcayla ve bazı Kafkas dilleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Bunun yanında dilin sözdizimi kendine özgüdür[45].

Bitişken bir yapıya sahip olan Sümer dilinde kök biçimbirimler kendi içerisinde değişim göstermezler. Genellikle kök biçimbirimdeki ünlü ve ünsüz ses değişmeleri anlam değişmesine yol açar. Sadece farklı dönemlerde veya farklı ağızların etkisiyle bazı ses değişmeleri anlam değişimine yol açmaz. Bu durum Sümerce dışındaki diğer bitişken dillerde de gözlenebilen olağan bir olgudur. Sümerce gibi bitişken bir dil olan Türkçede de olduğu gibi kök biçimbirimler sözce içerisindeki konumlarından veya daha başka dilbilgisel zorunluluklar sebebiyle yalın durumlarının dışında bir görünüme bürünmek zorunda kalırlar. Kök biçimbirimler yalın durumlarından ek biçimbirimler ile birleştirilerek çıkarılırlar. Türkçede bu birleşme yalnızca kök biçimbirimden sonra gerçekleşirken, Sümercede kök biçimbirimden sonra ve önce ek biçimbirim birleşmesi gözlenebilmektedir. Hatta Sümercede iç ek dahi görülmektedir.

---

[44] Nadir Engin Uzun, *Biçimbilim Temel Kavramlar*, İstanbul, 2006, XI.
[45] Kramer, *a,g.e.*, 401.

Dil	Ek Sıralaması	İnceleme[46]
Sümerce	ses-ĝu$_{10}$-ene-ra	Kardeş-iye-çoğ-dur
Türkçe	Kardeş-ler-i-me	Kardeş -çoğ-iye-dur
Moğolca	minu aqa-nar-dur	İye- Kardeş -çoğ-dur
Macarca	barát-a-im-nak	Kardeş -çoğ-iye-dur
Fince	talo-i-ssa-ni	Ev-çoğ-dur-iye

Yukarıda sözdizimi örnekleri verilen diller temel olarak eklerin sıralanmasında farklılıklar göstermektedir. Sümerce dışındaki diller Ural-Altay dil ailesinde olan dillerdir. Macarca ve Türkçe sözdizimi açısından tamamen örtüşmekte, Fince, Moğolca ve Sümercede ise bir ekin yerinin farklı olduğu gözlenmektedir.

3.1.2. SESBİRİMLER

Sümerce dört ünlü ses bulunmaktadır (a,e,i,u). Bu sesler muhtemelen hem uzun hem de kısadırlar[47]. Yan yana gelebilirler fakat diftong oluşturmazlar[48]. Sözcüklerdeki ünlü sesler çok belirleyici değildir. Sözcük köklerindeki ünlüler değişebilir. Bu değişiklik bir ağız değişikliğini işaret eder[49].

İmin > umun = yedi

Nagga > niggi = kurşun

Dib > dab > dub = tutmak

Dilde ses uyumu olduğu gözlenmektedir. Ses uyumu geriye doğru işleyen bir yapıya sahiptir. Genelde sözcüğün son ünlü sesi, eke uyum sağlar[50].

Sümer dili 15 ünsüz sesten oluşur. Sümercedeki ünsüz sesler yutulabilen seslerdir. Ünlüyle başlayan dilbilgisel bir ek gelmedikçe bu sesler telaffuz edilmezdi[51]. /b/, /d/ ve /g/ seslerinin /p/, /t/ ve /k/ seslerinden ayrımı pek kesin

[46] Edzard, *a,g.e.*, 53.
[47] Thomsen, *a,g.e.*, 38.
[48] Poebel, *a,g.e.*, 12.
[49] Poebel, *a,g.e.*, 12.
[50] Poebel, *a,g.e.*, 13.
[51] Kramer, *a,g.e.*, 401.

değildir, en azından yazıda böyledir[52]. /d/, /t/, /g/, /k/, /m/, /n/, /r/, /l/ kaybedilebilir seslerdir. Bu sesler sözcüğün sonundayken sözcüğü ünsüz sesle başlayan bir ek gelirse düşerler[53].

Çeviri	b	d	g	p	t		k	z	s	š	x		r	l	m	n	ŋ
Okunuş	p	t	k	p^h	t^h		k^h	ts	s	ş	ḫ		r	l	m	n	ng

> "Sümerce cümle şu öğelerden oluşuyordu. (1) ya özne, dolaylı tümleç, boyut tümleci ya da dolaysız tümleç olarak yükleme bağlı bir bileşik isimler dizisi; (2) bu ilişkileri ifade eden dilbilgisel ilgeçler; (3) fiil kökünün ardından gelen tematik ilgeç ve kök ile isim bileşiği arasındaki ilişkiyi tekrar gösteren bir içekler dizisinden oluşan yüklem. İsim bileşiği tek bir sözcükten ya da bir isimle sıfat, tamlaması, ilgi cümleciği ve iyelik zamiri gibi bütün tümleyen birimlerden oluşuyordu. İlişki ilgeçleri her zaman bütün isim bileşiğinin sonuna gelir ve bu nedenle sonek olarak bilinir."[54]

3.1.3. SÜMERCE ADLAR

Sümercede adlar eylemlerden ayrı bir biçimde değillerdir. Sümerce sözcüklerin büyük çoğunluğu tek hecelidir. Fakat bunun yanında iki ve daha fazla heceli sözcüklerde görülmektedir. Çok sayıda bileşik ad Sümerceyi zenginleştirmektedir. Örneğin; "*dumu-saŋ*", evlat + baş > ilk doğan evlat, "*diŋir-ama*", tanrı + ana > tanrıça[55] v.s.

3.1.3.1. SÜMERCENİN AD SINIFLANDIRMASI

Sümercede dilbilgisel cinsler bulunmaktadır. Bunlar iki gruba ayrılır. Otto Dietz Edzard ve Attiger'e göre birincisi İnsan sınıfı (HUM) ikincisi ise İnsan

---

[52] Poebel, *a,g.e.*, 18.
[53] Poebel, *a,g.e.*, 18.
[54] Kramer, *a,g.e.*, 402.
[55] Falkenstein, *a,g.e.*, 35.

olmayan sınıfı, İnsan olmayan adları kapsar (NONHUM)[56]. Hayvan adları İnsan olmayan sınıfına ait adlardır. Bu nedenle bazı araştırmacılar bu sınıflandırmayı kabul etmemişlerdir. A. Falkenstein sınıflandırmayı Kişi ve Eşya sınıfı (Personen- und sachklasse) olarak, M. L. Thomsen ise canlı ve cansız (Animate and İnanimate) olarak sınıflandırmıştır[57]. Bu iki sınıf dilbilgisel çekimlerde ve çoğul yapımlarında birbirlerinden ayrı özellikler gösterirler. Bizde çalışmamızda bu iki sınıfı ES (Eşya Sınıfı) ve İS (İnsan Sınıfı) olarak tanımlayacağız.

3.1.3.2. ÇOĞUL YAPIMI

Sümerce adlar sayısal olarak iki gruba ayrılır. Bunlar tekil ve çoğuldur. Çoğul eki sadece insan sınıfındaki adlarda kullanılır. Çoğul takısı (/-ene/ ve ünlüden sonra /-ne/) isteğe bağlıdır. Ek sayı sıfatlarından sonra düşer.

Çoğul aynı zamanda adın tekrarlanmasıyla veya tekrarlanan sıfatlarla sağlanabilir. Eşya sınıfındaki adlarda /-hi-a/ (/hi/ karışığın ortacıdır.) çoğulluk anlamı verebilir.

Sümercede Çoğul Yapımı	
diĝir-ene	Tanrılar (İS)
lugal-ene	Krallar (İS)
bad	Duvar (tekil), Duvarlar (çoğul) (ES) (çoğul belirteci yok)
du-du	Sözcükler
kur-kur	Dağlar, Yabancı Ülkeler (aynı zamanda: tüm dağlar, tüm ülkeler)
šu-šu	Eller
a-gal-gal	Büyük (gal) Sular (a)
udu-hi-a	(Karışık) Farklı koyunlar (ES)

[56] Edzard, *a,g.e.*, 29.
[57] Thomsen, *a,g.e.*, 49.

3.1.3.3. SÜMERCEDE AD ZİNCİRİ

Sümercede adlar sıfatlarla ve diğer dilbilgisel elemanlarla içi içe kullanılmaktadırlar. Ad zinciri (kettenbildung, nominal chain) diye adlandırılan bu durum birden fazla ilgi eki gerektiren tamlamalarda gözlenmektedir[58].

"*mu-ru-diŋir-re-ne-ka"* tanrıların arasında (=1+3[=1+5]+6)."[59]

Sümercedeki tüm ad zincirlerinde aşağıdaki gibi bir sıralama takip edildiği gözlemlenmektedir[60].

1 Ad Zincirinin ilk sözcüğü + 2 Niteleyici veya niteleme işlevli ad + 3 Kişi adılı belirteci + 4 çoğul belirteci + 5 Ad durumu belirteci

Aşağıdaki örnekte de görülebileceği gibi Sümercenin biçimbilimsel sözdizimi açısından özel bir yapısı vardır. Bu yapı bazı araştırmacılar tarafından Matruşka'ya benzetilmektedir. Tamlamada önce kullanılacak adlar daha sonrada bu adlara eklenecek ekler sıralanır.

"ama-dumu-zid-ani-ene-ak-ra"
1 Ana + 3 [1 oğul + 2 öz + 3 KİŞ + 4 ÇOĞ + 5 İLGİ] + 5 YÖN
"Öz oğullarının anasına"

Yukarıdaki örnekte önce "ana" sözcüğü daha sonra da "oğul" sözcüğü kullanılmıştır. "ana" sözcüğüne eklenmesi gereken yönelme durumu eki olan "*ra*" ad zincirinin en sonuna gitmiştir. Örnekte köşeli parantez ile gösterilen "oğul" sözcüğüne ait kişi adılı, çoğul ve ilgi durumu eki gibi ekler "öz" niteleyicisinden sonra gelmektedir. Bu yapısıyla ad zinciri gerçektende Rusların matruşkasına benzemektedir.

---

[58] Falkenstein, *a,g.e.*, 37.
[59] Falkenstein, *a,g.e.*, 37.
[60] KAUSEN, E., Die Sumerische Sprache, http://209.85.129.104/search?q= cache: H9MbJN6Rp4sJ: homepages. fh-giessen.de /kausen /wordtexte/ Sumerisch.doc +ernst +kausen +sumerisch&hl= en&ct= clnk&cd= 1&gl= uk Erişim: 13.06.2008.

3.1.3.4. SÜMERCE AD DURUMU VE EKLERİ

Dillerin yapı taşları sözcüklerdir. Sözcükler ise varlıklara veya durumlara verilen adlardan oluşur. Varlıklara verilenlere ad, durumlara verilenlere eylem denir ve bu iki ana tür iletişimin en önemli yolu olan dilin temelini oluşturur. Adlar bulundukları sözcede başka dil birimleriyle ilişki içindedirler. Bu birliktelik onları birbirinden değişik durumlarda bulunmaya iter.

Ad durumları dillerin sözdizimsel yapısı hakkında önemli ipuçları veren birimlerdir. Bazı dillerde ekler aracılığıyla işlerlik kazanırlarken; bazı dillerde ise bu işlerlik adın biçim değiştirmesiyle sağlanır. Yeryüzündeki birçok dil ad durumunu göstermek için çok farklı yollar kullanmaktadır. Sümercede de adlar ad durum ekleri ile çeşitli durumları göstermektedir. Fakat Sümer dili daha çok Kafkas dillerinde yaygın olan Eş işlevsel (Ergativ) bir ad durum yapısına sahiptir. Bu özelliği, bazı dilbilimcilerin Sümer dilini, Kafkas dilleri ile ilişkilendirmesine neden olmuştur[61]. Doğasında ad durumu bulunan dillerde, bu görevin hangi eklerle yerine getirildiği konusu tartışmalıdır. Bu nedenle dilciler ad durumları konusunda değişik görüşler sunabilmektedir. Sümercede de böyle birbirinden değişik düşünceler olmakla birlikte, genellikle değinilen on adet ad durumu bulunmaktadır[62]. Bunlar; yalın, eş işlevsel, ilgi, bulunma, yönelme, birliktelik, çıkma, varış, yön gösterme, eşitlik olarak sıralanabilir.

Sümercede eril dişil ayrımı bulunmamaktadır. Bu nedenle ad durum eklerinin bu ayrımı gözetmesi gerekmez. Fakat Sümercede insan (insan adları, tanrı adları, hizmetçi/köle adları) eşya (eşya/nesne adları, hayvan adları) ayrımı yapılmaktadır. Bu ayrım bir çeşit belirteçtir. Eğer bir ad insan adı değilse yönelme, yön gösterme, çıkma ve bulunma durumlarında ad durumu değişik bir ek kullanılarak oluşturulur. Bu sayede Sümercenin temel özelliği olan ve anlamayı kolaylaştıran belirteçlere yardımcı bir yapı oluşmuş olur.

---

[61] Merritt Ruhlen, *Dilin Kökeni Ana Dilin Evriminin İzinde*, (Çev.: İsmail Ulutaş) Ankara, 2006, 123.
[62] Edzard, *a,g.e.*, 35.

Durum	**lugal**	**ĝeš**	**İşlev/ Anlam**
Mutlak takısız (Absolutiv)	lugal-Ø	ĝeš-Ø	*Geçişsiz eylemin öznesi / Geçişli eylemin dolaysız tümleci* Kral / Ağaç
Eş İşlevsel (Ergativ)	lugal-e	(ĝeš-e)	*Geçişli eylemin kılıcısı (özne)* (hemen hemen sadece İS için)
İlgi (Genitiv)	lugal-ak	ĝeš-ak	Kralın / Ağacın
Eşitlik (Äquativ)	lugal-gin	ĝeš-gin	Kral gibi / Ağaç gibi
Yönelme (Dativ)	lugal-ra	----------	Krala (sadece İS)
Yön Gösterme (Direktiv)	----------	ĝeš-e	Ağacın yanına (sadece ES)
Varış (Terminativ)	lugal-še	ĝeš-še	Krala / Ağaca doğru
Birliktelik (Komitativ)	lugal-da	ĝeš-da	Kralla / Ağaçla beraber
Bulunma (Lokativ)	----------	ĝeš-a	Ağaçta (sadece ES)
Çıkma (Ablativ)	----------	ĝeš-ta	Ağaçtan (sadece ES)
Çoğul	*lugal-ene-ra*	----------	Krallara (*durum eki çoğul takısından sonra*)

3.1.3.4.1. YALIN DURUM:

Sümercede ek almadan oluşturulan bu durum her dilde bulunmaktadır. Eş işlevsel bir dil olan Sümercede yalın durum geçişsiz eylemin bulunduğu sözcedeki ek almamış özne veya geçişli eylemin bulunduğu sözcede görülen nesnenin durumudur.

Sümerce	Türkçe	Açıklama
lugal-Ø mu-ĝen-Ø	Kral (*lugal*) geldi. (*mu-ĝen*)	Geçişsiz eylem: özne (*lugal*) yalın durumda

Sümercede bazı ad durumları, durum eki olmadan yani yalın olarak ifade edilir. Bu durumlar:

a) Geçişsiz veya edilgen eylemin bulunduğu sözcelerin öznesi
b) Geçişli eylemin bulunduğu tamamlanmamış sözcelerin öznesi
c) Seslenme durumu
d) Belirtme durumu[63]

şeklinde özetlenebilir.

Kolaylıkla yalın durumla karıştırılabilecek bu durumlar sözce içinde anlamlanırlar. Bunları birbirinden ayıran sözce içindeki yerleri ve anlamlarıdır. Bu özellik Sümercenin eş işlevsel bir dil olmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.3.4.2. EŞ İŞLEVSEL DURUM:

Sümerce, Baskça, Kafkas dilleri, Tibet-Burma dilleri, Sibirya dilleri, Eskimo dilleri, Maya dili ile birçok Papua ve Avustralya dilinde bulunan bir durumdur. Hatta durumdan da öte bir ad durumu düzenidir. Bu sistemde geçişli sözcenin ereği[64] (patient) ile geçişsiz sözcenin ad tamlaması aynı biçimdedir. Kısacası geçişli eylemin bulunduğu sözcelerde yalın halde bulunması gereken öznenin ek alması durumudur. Belirtili sisteme sahip olan dilimizde ise geçişli tümlenin kılıcısı[65] (yapıcı = agent) ile geçişsiz cümlenin ad tamlaması aynı şekilde oluşturulur. Bu durum cümlenin anlamını da etkileyerek edilgenlik unsurları verir. Türkçenin hiçbir döneminde görülmeyen bir özellik olan eş işlevsellik Sümercede

[63] Falkenstein, *a,g.e.*, 38.
[64] Patient: Bir eylem aracılığı ile vurgulanan ilişkinin amacıdır. Sözce içerisinde genellikle belirtili nesne olarak gerçekleşir. Örn: Ahmet çiçekleri suladı.
[65] Agent: Yapıcı, Kılıcı; Sözcede bir işi veya ilişkiyi taşıyanı anlatan birim.

-/e/ ekiyle yapılır. Böyle bir durum Türkçenin yapısı dolayısıyla hiçbir döneminde kullanılmamıştır.

Sümerce	**Türkçe**	**Açıklama**
lugal-e bad-Ø i-n-sig-Ø	Kral (*lugal-e*)duvarı (*bad*) yıktı (*i-n-sig-Ø*)	Geçişli eylem: özne (*lugal-e*) Eş İşlevsel durumda, nesne (*bad*) yalın durumda

Eş işlevsel durum eski Sümercede düzenli bir şekilde kullanılmış, M.Ö. 2. bin yıldan sonra Akadların nüfuzu ile kullanımında özensizlikler göze çarpmaya başlamıştır[66]. Eş işlevsel durum eki olan -/e/ bundan sonraki zamanlarda kendinden önce gelen sözcüğün son seslemine göre değişmeler göstermiştir. Eğer sözcenin son sesi /a/ ise ek -/a/ (anne = *ama, ama-a*), /u/ ise ek -/u/ (kişi = *lu, lu-u*) olarak kullanılmıştır. Bu durum bir çeşit ünlü uyumudur ve bu ekin çoğu zaman gösterilmediği görülür[67].

[68]					
Zi-dingir-gal-gal-e-ne-ke					
Zi Yemin	dingir Tanrı	galgal büyük	ene 3.TŞİE	(a)k İLGİ	e EŞ.İŞL..
Büyük tanrılarının yemini					

Ad eğer tamlayan durumunda ise eş işlevsel durumun farklı bir kullanımı söz konusu olur. Addan sonra gelmesi gereken eş işlevsel durum eki -/e/ tamlamanın sonuna itilir.

[66] Edzard, *a,g.e.*, 35.
[67] Edzard, *a,g.e.*, 36.
[68] Mebrure Tosun - Kadriye Yalvaç, *Sumer Dili ve Grameri*, Ankara, 1981, 46. (İki Dilli Bir Büyü Metni, 35.satır.)

3.1.3.4.3. İLGİ DURUMU:

Adlar arasındaki ilişkiler, ilgiler Sümercede -/ak/ eki ile yapılan bu durumla belirtilir. İnsan – eşya ayrımı bu durumda gözetilmez. Sözce ister geçişli eylemle ister geçişsiz eylemle yapılsın bir farklılık görülmez. Adın türü de ekin şeklini değiştirmez.

Sümerce	**Türkçe**	**Açıklama**
e_2 lugal-la(k)	ev (*e_2*) Kral-ın (*lugal-la*)	ad (*lugal-la*) ilgi durumunda, ad (*e_2*) yalın durumda
e_2 lugal-la-ka	Ev *(e_2)* kral-ın-da *(lugal-la-ka)*	Ad *(lugal-la-ka)*ilgi durumunda, tamlananın bulunma durumu ekini de almış halde, ad *(e_2)* yalın durumda.

Sümerce söz diziminde çok önemli bir özellik göze çarpmaktadır. Bu özellik ad tamlamalarının dizimiyle ilgilidir. Adlara gelebilecek ekler şu şekilde sıralanır:

1	Tamlama kökü	Ad, bileşik sözcük, adıl; adlaşmış eylemlik
2	Niteleyici/Ortaç	niteleyici; eylemlik
3	Sayı adı	Bu sıra dolu ise 7. sıra boş kalır.
4	Niteleyici tamlama	İlgi durumundaki ad tamlamaları
5	İlgi tümcesi	Açıklayıcı tümce
6	İyelik öğesi	Kişi adılı
7	Çoğul eki	Çoğul eki /-ene/
8	Koşuntu(Apposition)	Ad tamlamaları
9	Durum eki	Durum eklerinden uygun olanı

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde bu özellik açıkça görülmektedir. İkinci örnekte “ev” ve “kral”dan sonra “kral” adına ait ilgi eki -/ak/ ve “ev”e ait -/a/ bulunma ekinin sıralandığı görülmektedir.

Sümercede ilgi eki adlara;

a) ünsüz ve ünlü arasında ise -/ak/

b) ünlü ve ünlü arasında ise -/k/

c) ünsüzden sonra ise -/a(k)/

d) ünlüden sonra ise -/(k)/ gibi değişik şekillerde eklenmektedir[69].

İlgi durumu Sümercede kişi adıllarını da etkilemektedir. Eğer /ĝu/ (ben), /zu/ (sen), /(a)ni/ (o) (insan sınıfı için) ve /bi/ (o) (eşya sınıfı için) ilgi durumunda iseler, son harfleri ilgi eki olan -/ak/'ın etkisinden dolayı /a/'ya dönüşür ve /ĝá/, /za/, /(a)na/ ve /ba/ şeklinde kullanılır[70].

							[71]
*[d]Nin-gir-su-k**a-k**e igi-zi-bar-ra*							
[d] Tanrı Bel.	Ningirsu – Ningirsu -	k – YRD.S. -	ak - e İLGİ - EŞ.İŞL.	igi-	zi-	bar-	ra
				keşif yapmak			
Tanrı Ningirsu'nun keşfettiği,							

3.1.3.4.4. YÖNELME DURUMU:

Eylemin yönünü veya eyleme herhangi bir yaklaşmayı belirtmek için, adların büründüğü durumdur. Sümercede bu durum -/ra/ ekiyle yapılır. Fakat ek sadece insan sınıfındaki adlarda kullanılır. İnsan olmayan sınıfında hiçbir ek kullanılmaz. Aslında bu ek ile yön gösterme eki arasında bir ilişki bulunmaktadır. Aşağı yukarı aynı anlama gelen bu iki durumun biri insan, diğeri eşya sınıfı için kullanılmaktadır[72]. Biçimsel olarak farklı oluşundan dolayı çoğu Sümerce uzmanı tarafından ayrı bir durum olarak ele alınmaktayken[73] bazı Sümerologlar iki durumu birleştirebilmektedirler[74].

---

[69] Edzard, *a,g.e.*, 37.
[70] Edzard, *a,g.e.*, 37.
[71] Tosun - Yalvaç, *a,g.e.*, 28 (Gudea Statue B, kol. 2, 9-10. satırlar.)
[72] Edzard, *a,g.e.*, 34.
[73] Eratalay, Süleyman, "*Sümerce ve Türkçede Ad Durum Ekleri",* Mustafa Sarıca, *Dil Karşısında Dil Örneklerle Karşılaştırmalı Dilbilim,* Van, 2008, 12-14.
[74] Gábor Zólyomi, "*Topicalized And External Possessors İn Sumerian*, Budapets, 1993, 2.

				[75]
*Tukum-bi dumu ad-da-na-**ra***				
Tukum-bi Eğer	dumu oğul	adda - baba -	(a)na - 3.TŞİE.-	ra YÖN.
Eğer oğul babasına.				

Bu ek karşımıza her zaman -/ra/ şeklinde çıkmaz. Sözce eğer ünlü bir harf ile bitiyorsa ekin sonundaki -/a/ kullanılmaz.

		[76]	
*Lugal-a-ni-i**r***			
Lugal - Kral -	ani - 3.TŞİE. -	i - YRD.S.-	r(a) YÖN.
(Kendi) Kralına			

Eski Sümercede "^{d}en-lil-la" şeklinde -/r/ nin düştüğünü, "ama-ŋu" şeklinde (daha sonra "ama-ŋu-ra" biçimine dönüşmüştür) hiçbir yönelme ekinin kullanılmadığını da görmekteyiz[77].

3.1.3.4.5. YÖN GÖSTERME DURUMU:

Eylemin yapıldığı yönü belirtmek için sözcelere getirilen eklerdir. Sümerce yön gösterme durumu eki -/e/ dir. Bu ek sadece eşya sınıfındaki sözcelere getirilir. İnsan sınıfındaki kelimelere bir önceki başlıkta da değinildiği gibi yönelme durumu eki olan -/ra/ getirilir.

Gábor Zólyomi[78]'ye göre -/e/ eki aslında yönelme durumu ekidir. Zólyomi yön gösterme ve yönelme durumu arasında herhangi bir ayrım yapmazken, Otto

[75] Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç: "*Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı,* Ankara, 2002, 44 (Ana İttišu, lev.VII, kol.III, 23. satır.)
[76] Tosun - Yalvaç, *a,g.e.,* 20 (Gungunum, kol.I, 7.satır.)
[77] Falkenstein, *a,g.e.,* 38-39.

Dietz Edzard[79] bu iki durumu ayırır. -/ra/ ekinin yönelme, -/e/ ekinin ise yön gösterme durumu eki olduğunu belirtir. Adam Falkenstein[80] ise yön gösterme durumuna yani -/e/ ekine hiç değinmez.

						[81]
*é-**e** Lugal-bé gu-ba-dé*						
é - Tapınak -	e YÖN.G .	Lugal - Kral -	bé 3.TŞİE.	gu - söyle-	ba - BUL. -	dé GGZE.
Tapınağa Kralı söyledi.						

Bu farklı görüşleri, Yön Gösterme durumu ile Yönelme durumunun birbirine yakınlığı beraberinde getirmiştir. Bizce de böyle bir ayrımın yapılmasında yarar vardır. Sümercede bu durum bir nesneye olan hareketin yani söz konusu nesneyle bir buluşmanın gerçekleşmesini ifade eder.

3.1.3.4.6. BULUNMA DURUMU:

Bulunma durumu da adı eylemle ilişkilendiren eklerdendir. Eylemin oluştuğu yeri göstermek için kullanılır. Sümercede -/a/ ekiyle yapılır. -/a/ eki sadece eşya sınıfındaki sözcelere getirilir. Bu ekte diğerlerinde olduğu gibi herhangi bir değişme gözlenmez. Sadece eğer sözcenin son sesi -/a/ ise bu ek onunla birleşir[82].

					[83]
*Nibru^{ki}-**a** ^{d}En-lil-li*					
Nibru Ad kökü	^{ki} - kent Bel.	a BUL	^{d} Tanrı Bel.	Enlil- Ad kökü	i EŞ.İŞL.
Nippur kentinde tanrı Enlil					

[78] Zólyomi, *a.g.e.*, 2.
[79] Edzard, *a,g.e.*, 53.
[80] Falkenstein, *a,g.e.*, 38-39
[81] Tosun - Yalvaç, *a,g.e.*, 24 (Gudea Cyl. A, kol.I, 10.satır.)
[82] Falkenstein, *a,g.e.*, 39
[83] Tosun - Yalvaç, *a,g.e.*, 18 (Amar-Suen, kol.I, 2-4.satırlar.)

Bu durum eki kişi adılıyla birleştiğinde onu biçimsel olarak değiştirir. Örneğin Sümerce birinci tekil kişi adılı olan -/ŋu/, ile bulunma durumu eki -/a/ birlikte kullanıldığında birleşerek -/ŋa/ şeklini alır. Çok nadir olarak -/ŋu-a/ şelinde kullanımı da bulunmaktadır. Birinci tekil kişi ekinin -/ĝu/ şeklinde kullanımı da vardır. Etki bu ekte de göze çarpmaktadır. Sümerce ikinci tekil kişi adılı ise -/zu/ dur. Bu kişi adılı da bulunma ekiyle kullanıldığında -/za/ şekline dönüşmektedir. Sümerce üçüncü tekil kişi adılı olan -/bi/ eki de bu etkiye maruz kalarak değişim gösterir ve -/ba/ şeklini alır[84].

	Kişi adılı	**Bulunma & İlgi eki**	**Birleşmiş biçim**
1.tekil kişi	ĝu	a, a(k)	ĝa
1.tekil kişi	ŋu	a, a(k)	ŋa
2.tekil kişi	zu	a, a(k)	za
3.tekil kişi	bi	a, a(k)	ba
3.tekil kişi	a-ni	a, a(k)	a-na, na

Aynı durum yukarıda görüldüğü gibi ilgi eki eklendiğinde de gözlenmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere /a/ sesi kendinden önce gelen sesi düşürme eğilimindedir.

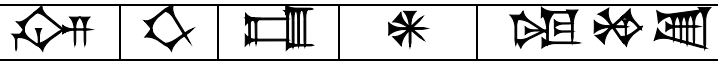						[85]
*İm-dub-**ba** ^{d}Nin-gir-su-ka*						
İm - Kil	dub- yazıt	ba BUL.	^{d} Tanrı belirt.	Ningirsu- Ad kökü	k - YRD.S. -	a(k) İLGİ
Tanrı Ningirsu'nun kil yazıtında						

3.1.3.4.7. AYRILMA-ARAÇ DURUMU:

Durumun Sümercedeki işlevi, birinin veya bir şeyin geldiği yerin başlangıç noktasını veya bir şeyin ne aracılığıyla gerçekleştirildiğini ya da yapıldığını

[84] Edzard, *a,g.e.*, 58.
[85] Tosun - Yalvaç, *a,g.e.*, 7 (Entemena, kol.II, 11-12.satırlar.)

belirtmektir[86]. -/ta/ ekiyle belirtilen bu durum da eşya sınıfındaki adlara getirilir. Bu ek Eski Sümercede de Yeni Sümercede de tamamen kaybolabilir. Yani hiç belirtilmeyebilir. Nadiren -/t/ kendinden önceki -/r/ ile benzeşebilir veya birliktelik durumu ekiyle yer değiştirebilir[87].

					[88]
*é-dingir-ra-na-**ta***					
é- ev	dingir tanrı	r- YRD.S-	an(i)- 3.TŞİE.-	a(k)- İLGİ-	ta AYR.
Tanrısının evinden					

Türkçenin tarihsel süreci içinde ayrılma durumu için kullanılan -/tA/ eki Sümercede de kullanılmıştır. Tek farklılık ekten aynı zamanda araç durumunu anlatmak için de yararlanılmış olmasıdır. Bu durumlar için Çağdaş Türkçeye gelinceye kadar çeşitli ekler kullanılmış, bazılarının kullanımına devam edilmiş, bazıları ise kullanımdan kalkmıştır. Bu, dilin gelişimi açısından zorunlu bir değişimdir.

3.1.3.4.8. EŞİTLİK DURUMU:

Bir eşitliği, benzerliği veya bir karşılaştırmayı anlatabilmek için kullanılan durumdur. Sümercede -/gin(gim)/ eki kullanılmak suretiyle oluşturulur. Hem insan hem de eşya sınıfı için aynı ek kullanılır. Bu ek Sümercenin tüm dönemlerinde aynı biçimde değildir. Sümercenin eski dönemlerinde -/gi/, -/gé/ ekleriyle yapılmış daha sonra Eski Babil döneminde -/gi-in/ ve -/gi-im/ şeklinde kullanılmıştır[89]. Eğer -/gin/ durum ekinden sonra -/ám/ bildirme eki gelirse, eşitlik durumu eki -/gim-nam/ veya -/gin-nam/ şekline dönüşür[90]. Yeni Sümerce döneminde ek -/gim/, -/gin/ şeklinde kullanılmıştır.

---

[86] Edzard, *a,g.e.*, 60-61.
[87] Falkenstein, *a,g.e.*, 39.
[88] Tosun - Yalvaç, *a,g.e.*, 37 (Gudea Cyl. B, kol.IX, 15.satır.)
[89] Falkenstein, *a,g.e.*, 39-40.
[90] Edzard, *a,g.e.*, 63.

			[91]
$^{tug}ma_6$-zu-**gim**			
tug Giyisi el.-	ma_6- ayin-	zu- 2.TŞİE.-	gim EŞİT.
Seninki gibi ayin elbiseli			

3.1.3.4.9. VARIŞ DURUMU:

Eş işlevsel durum gibi bu duruma da Türkçede rastlanmamaktadır. Birinin ya da birşeyin amacına ulaştığını göstermek için kullanılan durumdur[92]. Ekin temel biçimi -/eše/ şeklindedir. Bu biçimden ekin normal hali olan -/šè/ ve çok seyrek olarak kullanılan -/éš/ gelişmiştir[93]. Kısacası Sümerce varış durumu eki -/šè/'dir.

					[94]
*An-**šè**-mi-ni-íb- íla*					
[sag] An- [baş] Gök-	**šè**- VAR.	mi- Şükran	ni- kendi	íb-	íla
				kaldır-	
Göğe doğru şükranla baş kaldırdı.					

Kullanım şekline bakılırsa yönelme eki ile tam bir benzerlik göze çarpar. Yani bu ek de karşımıza -/šè/ şeklinde çıkmaz. Genellikle bu ekle sonda bulunan /è/ sesi düşmüş olduğu halde karşılaşılır. Eğer kendisinden önce /a/ sesi yer alıyorsa varış durumu eki karşımıza -/š/şeklinde çıkar[95].

Yer adlarıyla birlikte kullanıldığında anlam olarak ayrılma durumunun tam tersini ifade eder. Bunun dışında zamansal kullanımı ve muhakemenin kısa yolunu göstermek için kullanımı da söz konusudur.

---

[91] Tosun - Yalvaç: a.g.e., s.44 (Tanrıça Inanna'ya İlahi, Arka Yüz, 30.satır.)
[92] Edzard, *a,g.e.*, 61.
[93] Falkenstein, *a,g.e.*, 39.
[94] Tosun - Yalvaç, *a,g.e.*, 23 (Gudea Cyl. A, kol.I, 2.satır.)
[95] Edzard, *a,g.e.*, 61-62.

3.1.3.4.10. BİRLİKTELİK DURUMU:

Sümercede ad durumuyla gösterilen bu yapı Türkçede bağlaçlar yardımıyla oluşturulur. Sümercedeki bu durumun genel işlevleri şöyle sayılabilir; herhangi bir birlikteliği belirtmek, bir şey yapmak ya da biriyle veya bir şeyle olmak, bir şeyin içinde olmak, zihinsel ortaklık, herhangi bir şeyi yapmada ortaklık, komşuluk v.s. Birliktelik durumu söz içeriği "yan", "taraf olan" anlamındaki "da" adından türetilmiş -/da/ ekiyle oluşturulur[96].

[97]								
Umma[ki]***-da*** *dam-ha-ra e-da-ag*								
Umma Ad kökü	[ki] - kent bel	da BİRL .	dam-	ha-	ra	e-	da-	ag
			Savaş			yapmak		
Umma kenti ile savaş yaptı.								

Bu durum ekinde diğer birkaç örnekte olduğu gibi herhangi bir değişme gözlenmez. Ek birleştiği addan etkilenmez.

Sümercede bulunan on adet durum eki, yukarıda açıklandığı gibi, bilim adamlarınca bazı ufak görüş ayrılıkları dışında, genel kabul görmüştür.

---

[96] Edzard, *a,g.e.*, 59
[97] Tosun - Yalvaç, *a,g.e.*, 6 (Entemena, kol.I, 25-27.satırlar.)

3.1.4. SÜMERCE ADILLAR

Adıl bir veya daha fazla adın yerini tutan[98] ve sözdizimsel işlevi bakımından ad ile özdeş olan[99] tümce içinde tekrarla anlatımın boğulmasını engelleyen yapılara denir. Kişi, işaret, belgisiz dönüşlü ve soru olmak üzere beş çeşit adılın kullanıldığı Sümercede adlara sonek olarak eklenen adıl takıları da bulunmaktadır.

3.1.4.1. KİŞİ ADILLARI

Kişileri karşılayan veya kişilerin yerine kullanılan adıllardır[100]. Sümercenin "*eme-si-sá*" denen asıl lehçesinin yanında edebi metinlerde de sıklıkla karşılaştığımız "*eme-sal*" lehçesi vardır. Adıllar bu iki temel lehçede bazı değişiklikler arz etmektedir[101].

			Emesal		
	Tekil			**Tekil**	
1. Kişi	ŋá-e	ben	1. Kişi	me	ben
2. Kişi	za-e	sen	2. Kişi	zé	sen
3. Kişi	a-ne	o	3. Kişi	e-ne	o
	Çoğul			**Çoğul**	
1. Kişi	me-dè	biz	1. Kişi	me-en-dè-en	biz
2. Kişi	me-zé	siz	2. Kişi	me-en-zé-en	siz
3. Kişi	a-na-ne	onlar	3. Kişi	e-ne-ne	onlar

Kişi adılları adlar gibi durum eki alırlar. *a-ne-gi*$_{18}$ "onun gibi", *za-ra* "sana" v.b. Bileşik sözcüklerde kullanımı şöyledir. *za-e-me-en* > *zé-me* "sensin", "sen"[102]. Emesal diyalektinde çoğul 1. ve 2. kişi adılı olan *me-dè* ve *me-zé*'nin *n* sesi ile genişletildiği görülmektedir. İlerleyen devirlerde daha çok tercih edilen yapı "*me-en-dè-en*", "*me-en-zé-en*" olsa da ilk halleri tamamen ortadan

[98] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 2005, 262.
[99] Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, İstanbul, 2006, 244.
[100] Bilgin, *a,g.e.*, 247.
[101] Falkenstein, *a,g.e.*, 18.
[102] Falkenstein, *a,g.e.*, 33.

kalkmamıştır[103]. 1. ve 2. çoğul adıllarda bulunan ikinci *e* sesi kendinden sonra gelen ek olursa ekteki ünlü sesle benzeşme gösterir. Özellikle bu adıllara eklenen bulunma durumu eki (*–a*) ile ilgi durum ekinde (*–ak*) kendini gösterir. *me-en-da-nam* "bize" [104].

3. çoğul kişi adılı, çoğul eki olan *–ene*'den (*ene+ene*) türetilmiştir[105].

3.1.4.1.1.ADIL SONEKLERİ

Adıl sonekleri adlara ve eylemlere eklenen eklerdir. 3. tekil kişi(ES[106])'ye kadar bağımsız kişi adılı gibidir. Daha sonra birtakım değişiklikler gözlenmektedir.

	Tekil
1. Kişi	-ŋu
2. Kişi	-zu
3. Kişi (İS)	-(a)-ne, -(a)-ni
3. Kişi (ES)	-be, -bi
	Çoğul
1. Kişi	-me
2. Kişi	-zu-(e)-ne-ne
3. Kişi	-(a)-ne-ne

Bu ekler ilgi durumu eki *-a(k)* veya bulunma durumu eki *-a* ile birleştiğinde; 1. ve 2. tekil kişide *-ŋá(-k), ŋá-a > ŋá (*nadiren *–ŋu-a), -za(-k), -za-a > -za* şekline, 3. Tekil kişide ise *–(a-)na(-k), -(a-)na, -ba(-k)* ve *–ba (*Geç Sümerce ve daha sonrasında *–bi-a)* şeklinde karşımıza çıkmaktadır[107]. Yani son sesleri düşmektedir. *–a-ni* ve *–a-ne-ne* ünlü ile biten bir sözcüğe eklendiğinde *a* sesi düşmekte ve ek *–ni* ve *–ne-ne* şeklinde kullanılmaktadır[108]. *ama-ni* "onun annesi".

---

[103] Poebel, *a.g.e.*, 68.
[104] Poebel, *a,g.e.*, 68-69.
[105] Poebel, *a,g.e.*, 69.
[106] Sümercede adlar insan sınıfı ve eşya sınıfı olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. ES eşya sınıfını temsil eder. Edzard, *a,g.e.*, 29.
[107] Falkenstein, *a,g.e.*, 33.
[108] Poebel, *a,g.e.*, 78.

Geç Sümerce devrinde ünlü ile sonlanan sözcüklere eklenen *–ni*'nin *n* sesi ikileme halindedir. *alam-nam-nir-gáll-a-nni* "onun hükümdarlık heykeli". Geç Sümerce Devrinin daha ileriki metinlerinde *–(a)ni* ekinin sonundaki *i* sesinin, özellikle *–ra* durum eki ile birlikte kullanıldığında, benzeşmeye uğradığı görülmektedir[109]. *ama-na-ra* "onun annesine"

3.1.4.2. GÖSTERME ADILLARI

1. *ne* "bu" anlamındadır, hem bağımsız adıldır hem de ektir. İki sınıf (insan sınıfı ve eşya sınıfı) ad ile de kullanılır.[110] Temel biçimi "*ne-en"* şeklindedir. u_4*-ne* "bu gün", u_4*-ne-šè* > *i- ne-šè* "bu güne" > "bugün, şimdi", *lú-ne* "bu adam"

2. *-e* "burada" anlamındadır ve sadece ek olarak karşımıza çıkar. *im-sar-ra-e* "buradaki yazı tableti", *alam-na-e* "buradaki taş heykel"

3. ur_5 ES 3. tekil kişi adılı yerine kullanılır. ur_5*-gi*$_{18}$ "bunun gibi", "böyle", ur_5 *ḫé-na-nam* "bu gerçek olmalı > amin", ur_5*-ra-ke-éš* "bu yüzden"

4. *–ri* pek sık kullanılmayan bir sonektir. u_4*-ri* "her gün > uzak gün"[111]

3.1.4.3. SORU ADILLARI

a-ba "kim?" ve *a-na* "ne?" olmak üzere iki adet soru adılı bulunmaktadır. Burada kişiler için kullanılan sesin *–b* nesneler için kullanılanın ise *–n* olduğu görülmektedir. Bu kişi adıllarına ters bir durumdur. Çünkü kişi adıllarında *–n* kişiler, *-b* ise nesneler için kullanılmaktaydı. Emesalda *a-na*'nın yanında *ta* ve *te* gibi adıllar da kullanılır. *ta-àm* "bu ne? > ne?" ve *te-àm* "ne?". *–àm* adılı güçlendirmek için kullanılır.

lu "adam" kelimesi de ikileme veya anlamsal olarak çoğaltıcı ya da belirsizleştirici ekler vasıtasıyla kim? Soru adılı olarak kullanılabilir.

---

[109] Poebel, *a,g.e.,* 80.
[110] Edzard, *a,g.e.,* 57.
[111] Falkenstein, *a,g.e.,* 34.

Soru adılları durum ekleriyle birlikte ve kurallı olarak eylemden önce kullanılır. Eylemle birlikte kullanıldığında eğer önekler sessel uyum içerisinde iseler uygun ses olayları oluşur (ünlü uyumu, ses veya hece düşmesi vs.) *a-na-aš* "niçin?", *a-na-àm ne-e* "bu nedir?", *a-na-an-na-ab-daḫ-ì* "ona ne iliştirmeliyim?".

Sümercede soru adılları sözcenin başında bulunmaz daima kendisi ile alakalı eylemin önündedir. Bu özelliğinden dolayı soru adılları geç dönemlerde genellikle eylem grubu ile kaynaştırılmıştır[112].

3.1.4.4. BELGİSİZ ADILLAR

Belgisiz adıllar soru adıllarından yapılır. Olumsuzluk eki ile "hiç kimse", "hiç bir şey" gibi adıllar elde edilir. *a-na-me-a-bi* "olmak: bu nedir?" > "herkes", *diŋir-na-me nu-pà-dè* "bir tanrı – bu nedir? – buna bakmıyor" > "hiçbir tanrı buna bakmaz", *u_4-na-me* "gün: bu nedir?" > "her gün".

3.1.4.5. DÖNÜŞLÜ ADILLAR

Sümercede *ní-(te)* "kendim" anlamına gelen ve ek olarak kullanılan bir dönüşlülük adılı bulunmaktadır[113].

---

[112] Poebel, *a,g.e.,* 85-86.
[113] Edzard, *a,g.e.,* 58.

3.1.5. SÜMERCEDE NİTELEYİCİLER (SIFATLAR)

Sıfatlar Sümercenin pek aydınlanmamış biraz ihmal edilmiş bir bölümünü oluşturmaktadır[114]. Fakat yinede bazı sınıflandırmalar yapılmıştır:

1) Geçişsiz bir eylem kökü niteleyici olarak kullanılabilir.

   tur > küçük, küçük olmak.

   du(g) > iyi, iyi olmak vs.

2) Bir eylem köküne /-a/eklenerek niteleyici oluşturulabilir[115].

   kug > parlak olmak, *kug-a* > parlamak

   kalag > sağlam olmak, *kalag-a* > güçlü vs.

3) Bir eylem bir adla birleşerek niteleyici görevi üstlenir.

4) Yada bazen iki sıfat bir araya gelip yeni bir sıfat oluşturabilmektedir. Bunun için etken, geçişsiz veya edilgen iki eylem birleşebilir[116].

   Hul-gal > kötü

Sıfatlar Sümerce ad zinciri içerisinde addan hemen sonra gelir. Fakat bazı durumlarda niteleyici özne yerine kullanılabilir bu durumda ad zincirinin ilk sırasında özne kategorisindeki bu niteleyici bulunabilir[117].

Niteleyiciler tekrarlandığında çoğul anlam kazanırlar. Aynı zamanda niteleyiciler biçimbilimsel olarak eylem ve ad köklerinden ayrı değillerdir. Bir sıfat ancak sözdizimsel olarak diğer köklerden ayrılabilir[118].

---

[114] Gonzalo Rubio, "*Sumerian Morphology"* Alan S. Kaye, *Morphologies of Asia and Africa,*, Chapter 46, Eisenbrauns, 2007, 1327.
[115] Poebel, *a,g.e.*, 61.
[116] Poebel, *a,g.e.*, 61.
[117] Poebel, *a,g.e.*, 62-63.
[118] Thomsen, *a,g.e.*, 64.

Sümerce niteleyicilerde derecelendirme “daha fazla” anlamına gelen *diri-šù* ve *diri-a* yapılarıyla oluşturulur.

mende-r a-n-dirig-eš > onlar bizden daha fazlalar[119].

[119] Poebel, *a.g.e.*, 64.

3.1.6. SÜMERCE EYLEMLER

Eylemler adlardan biçim yönünden ayrılmamıştır. Niteleyici (sıfatsal) sözcükler eylem olarak da kullanılmaktadır. *gal* “büyük” ve “büyük olmak”.

Basit eylemlerin yanında çok sayıda bileşik eylem de bulunmaktadır[120].

a) Ad + Geçişli Eylem: *di-ku*$_5$ “bir doğruya karar vermek”, *gù-dé* “sözü çıkarmak > konuşmak”, *igi-du(«)* “gözü açmak > görmek”, *šu-ti(ŋ)* “eli bir şeyin yanına getirmek > bir şeyi almak”.

b) Ad + Niteleyici Sıfat + Geçişli Eylem: *gù-nun-di* “çok yüksek ses çıkarmak > bağırmak”, *igi-«ul-ila* “kızgın bir şekilde gözü kaldırmak > kızgın bakmak”.

c) Sıfat + Geçişli Eylem: *gal-di* “büyük konuşmak > cesur olmak”, *gal-zu* “büyük bilmek > bilge olmak”.

d) Ad + Geçişli veya Geçişsiz Eylem: *ki-ŋar* “toprağa oturtmak > kurmak”, *ki-túm* “yere getirmek > gömmek”, *gú-lá* “boynunu sararak asılmak > sarılmak”.

e) Ad + Belirtici Sıfat + Geçişli Eylem: *ka-ki-su-ub* “ağzını tere yapıştırmak > yeri öpmek”, *gaba-šu-ŋar* “elini birinin göğsüne yaslamak > direnmek”.

f) Zarflaşmış Ad + Eylem: *mí-du*$_{11}$ “kadın gibi konuşmak > dostane konuşmak”.

g) Zarflaşmış Ad + Niteleyici Sıfat + Eylem: *mí-zi-du*$_{11}$ “ kadın gibi içten konuşmak > dostane konuşmak”.

h) Bileşik Eylem: *pa-è-aka* “ışık saçmak + yapmak > ışık saçtırmak”, *šu-tag-du*$_{11}$ “el ile dokunmak + yapmak > sürmek, sermek[121].

---

[120] Falkenstein, *a,g.e.,* 41.
[121] Falkenstein, *a,g.e.,* 42

Yukarıda saydığımız eylemlerin dışında bir de ikilemeli eylemler bulunmaktadır. İkileme adlarda olduğu gibi eylemlerde de çoğullaştırma amaçlı kullanılmaktadır. İkileme tümcenin tamamına, özneye veya nesneye çoğul anlam kazandırabilmektedir[122].

Eylem kökünden önce on adet değişik önek, sonra ise üç adet sonek görülebilir. Anlaşılacağı gibi Sümerce eylem –eylem kökü de dahil- belirli anlam işlevi taşıyan ve eylemin temel anlamını oluşturan çeşitli biçimbirimlerin eklenebildiği 14 konumdan oluşur. Bu konumlara "slots" denir (bir dilbilgisi teorisi olan *tagmemik*'ten alınmış bir kavram)[123].

Tüm konumların dolu olduğu somut bir Sümerce eylem biçimi bulunmamaktadır.

Konum	**Açıklama**
1	Olumsuzluk, sıralama veya tarz önekler
2	Uyum öneki /nga/
3	Yaklaşma öneki /mu/ veya /m/
4	Dönüşlülük öneki /ba/
5	Adıl zarf önekleri
6	Zarf öneki 1 – Yönelme /a/
7	Zarf öneki 2 – Birliktelik /da/
8	Zarf öneki 3 – Çıkma /ta/ veya Varış /ši/
9	Zarf öneki 4 – Bulunma /ni/ veya Yön gösterme /i/ ya da /j/
10	Adıl öneki
11	**Eylem Kökü**
12	Geniş-Gelecek zaman takısı /ed/ veya /e/
13	Adıl soneki
14	Bağımlayıcı /-a/: Eylemin adlaşması

[122] Falkenstein, *a,g.e.*, 42
[123] Gábor Zólyomi, *Sumerisch. In: Sprachen des Alten Orients*, Darmstadt, 2005, 67.

3.1.6.1. ZAMAN

Sümercede iki tür zaman bulunmaktadır. Birincisi Geniş-Gelecek zaman (imperfective) şimdiki veya daha sonraki zamanda tamamlanmamış hareketlerdir. İkincisi ise Geçmiş zaman önceki zamandaki tamamlanmış hareketleri anlatmak için kullanılır.

Sümer dili tabiî ki sadece iki zaman kullanılarak konuşulan bir dil değildi. Fakat bilim adamlarının bu dili keşfetmesine ve dilbilimsel incelemeler yapmasına olanak veren yegâne kaynak Sümerce kullanılarak yazılmış tabletlerdir. Bu tabletlerde karşımıza çıkan sadece iki zaman yapısı vardır. Sümercede bulunduğunu belirttiğimiz bu iki zamanın dışında kalan zaman kullanımları hakkında herhangi bir kayıt bulunamadığından çalışmamız içerisinde yalnızca bu iki zaman ile ilgili değerlendirmelere yer vermek durumundayız.

3.1.6.2. EYLEM KÖKLERİ VE EYLEM SINIFLARI (11. KONUM)

Sümerce eylemler kök biçimlerine göre dört gruba ayrılmaktadırlar.

1. Değişmez – Sabit eylemler: Geniş-Gelecek zamanda ve Geçmiş zamanda kök olarak değişmezler (tüm eylemlerin %50-70'i)

2. Tekrarlı eylemler: Kök Geniş-Gelecek zamanda tekrarlanır.

ge	→	*ge-ge*	"geri dönmek"
mu	→	*mu-mu*	"yıkamak"
ĝar	→	*ĝa-ĝa*	"oturtmak"
naĝ	→	*na-na*	"içmek"
tuku	→	*du-du*	"sahip olmak"

3. Genişleyen eylemler: Geniş-Gelecek zaman kökü Geçmiş zaman kökünün aksine bir ünsüz (konsonant) ile genişler.

e	→	*ed*	"çıkmak"
te	→	*teĝ*	"yaklaşmak"

4. Tamamlayıcı eylemler: Geniş-Gelecek zaman kökü Geçmiş zaman kökünden tamamen farklı bir biçimdedir.

dug (tek), *e* (çoğ) → *e* (tek ve çoğ) "konuşmak"

Eylem köklerine örnekler:

Eylem	**Anlam**	**Geçm. Tk.**	**Geçm. Çoğ.**	**Gen.-Gel. Tk.**	**Gen.-Gel. Çoğ.**	**Sınıf**
šum	vermek	šum	šum	šum	šum	değişmez
gu	yemek	gu	gu	gu	gu	değişmez
ge	geri dönmek	ge	ge	ge-ge	ge-ge	tekrarlı
kur	içeri girmek	kur	kur	ku-ku	ku-ku	tekrarlı
naĝ	içmek	naĝ	naĝ	na-na	na-na	tekrarlı
e	dışarı çıkmak	e	e	ed	ed	genişleyen
te	yaklaşmak	te	te	teĝ	teĝ	genişleyen
ĝen/er(e)/du/su(b)	gitmek	ĝen	er(e)	du	su(b)	tamamlayıcı
dug/e	konuşmak	dug	e	e	e	Tamamlayıcı
gub/šu(g)	ayakta durmak	gub	šu(g)	gub	šu(g)	Tamamlayıcı
til/se	yaşamak	til	se (sig)			Tamamlayıcı
uš/ug	ölmek	uš	ug			Tamamlayıcı

Bu birbirinden farklı eylem köklerinin seçimi ile iki işlev gerçekleşmiş olur:

1. Geniş-Gelecek zaman veya Geçmiş zaman belirlenir
2. Tekil veya çoğul özne ayırt edilir.

3.1.6.3.GENİŞ-GELECEK ZAMANIN ÇEKİMİ

3.1.6.3.1. ADIL SONEKLERİ (KONUM 13)

İki biçimi vardır. 3. Tekil ve Çoğul kişide birbirlerinden ayrılırlar.

	1.tk.	**2.tk.**	**3.tk.**	**1.çoğ.**	**2.çoğ.**	**3.çoğ.**
A Dizisi	-en	-en	-e	-enden	-enzen	-ene
B Dizisi	-en	-en	-Ø	-enden	-enzen	-eš

Geniş-Gelecek zamanda A dizisindeki adıl sonekleri kullanılır (geçişli eylemin kılıcısı). B dizisindekini ise 12. Konumda /-ed/ eki almış olan geçişsiz eylemin öznesi alır.

Geçmiş zamanda B dizisindeki adıl sonekleri kullanılır. Bu dizidekiler geçişsiz özneyi, geçişli eylemin nesnesini ve de çoğul kılıcıyı işaret etmektedir.

3.1.6.3.2. ADIL SONEKLERİ (KONUM 10)

Bu önekler geçmiş zamandaki kılıcıyı (sadece tekil biçimlerde kullanılır) ve Geniş-Gelecek zamandaki dolaysız tümleci belirtir.

1.tk.	**2.tk.**	**3.tk.İS**	**3.tk.ES** [124]
-?-	-e-	-n-	-b-
1. çoğ.	**2. çoğ.**	**3.çoğ.**	
-me-	-e-ene-	-ene-	

3.1.6.3.3. GENİŞ-GELECEK ZAMAN TAKISI /-ed/ (KONUM 10)

Bu ek eylem köküyle yakından bağlantılıdır. Yeri doğrudan doğruya eylemin hemen arkasında herhangi bir adıl ekinin önündedir. Eğer eylem kökü Geniş-Gelecek zaman için özel bir biçime sahip değilse 12. Konumdaki /-ed/ takısıyla Geçmiş zamandan ayırt edilir. /ed/ takısı Sümerce bir eylemde her zaman

[124] Thomsen, *a.g.e.*, 148.

bu şekilde görülmeyebilir. Eğer bir ünsüz sesten sonra gelmişse /e/, bir ünlü sesten sonra gelmişse /d/ şeklinde karşımıza çıkar[125].

GENİŞ-GELECEK ZAMAN EYLEM ÇEKİM ŞEMASI

Konum	**Konum 10**	**Konum 11**	**Konum 12**	**Konum 13**
İşlev	**Nesne**	**Kök**	**GG-takısı**	**Kılıcı / geçşz. özne**
geçişli	Adıl öneki	GG-kök		A Dizisi adıl soneki
geçişsiz		GG-kök	/ed/	B Dizisi adıl soneki

3.1.6.4. GEÇMİŞ ZAMANIN ÇEKİMİ

3.1.6.4.1. ADIL ÖNEKLERİ VE SONEKLERİ (KONUM 10-13)

13. konumdaki adıl soneki (B dizisi) geçmiş zamanda geçişsiz eylemin öznesini ve geçişli eylemin dolaylı tümlecini (nesne) gösterir.

Geçmiş zamandaki geçişli eylemin kılıcısı tekil durumda 10. konumdaki tekil öneklerle ve ek olarak 13. Konumdaki çoğul sonekleriyle gösterilir. Bu durumda 13. konum dolu olduğundan bir adıl nesnesi belirtilemez. Bu nedenle Geçmiş zaman çekimi şöyle yapılır.

GEÇMİŞ ZAMAN EYLEM ÇEKİM ŞEMASI

Konum	**Konum 10**	**Konum 11**	**Konum 13**
İşlev	**Kılıcı**	**Kök**	**Geçşz. özne / Nesne / Çoğ. Kılıcı**
geçişsiz		G-kök	Özne: B Dizisi adıl soneki
geçişli tek. Kılıcı	Adıl öneki	G-kök	Nesne: B Dizisi adıl soneki
geçişli çoğ. Kılıcı	Adıl öneki **tek.**	G-kök	Kılıcı: B Dizisi adıl soneki **çoğ.**

Geçmiş zaman kesintisiz bir eş işlevsel sistem kullanmaktadır. Geçişsiz özne ve dolaysız tümleç 13. konumdaki aynı adıl sonekini kullanmaktadır.

[125] Thomsen, *a.g.e.*, 128.

ÇEKİMLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ

Aşağıdaki tabloda Sümerce Geniş-Gelecek zaman ve Geçmiş zaman çekimleri gösterilmektedir.

Zaman	**Geçişl/Geçişz**	**Konum 10**	**Konum 11**	**Konum 12**	**Konum 13** [126]
		Adıl Önekleri	*Eylem Kökü*	*GG-Takısı*	*Adıl Sonekleri*
Gen-Gel	geçişli	Nesne: Adıl öneki	GG-Kök		Kılıcı: A Dizisi adıl soneki
	geçişsiz		GG-Kök	/ed/	Özne: B Dizisi adıl soneki
Geçmiş	geçişli **Tek.**	Kılıcı: Adıl öneki	Geç.-Kök		Nesne: B Dizisi adıl soneki
	geçişli **Çoğ.**	Kılıcı: Adıl öneki **tek.**	Geç.-Kök		Kılıcı: B Dizisi adıl soneki **Çoğ.**
	geçişsiz		Geç.-Kök		Özne: B Dizisi adıl soneki

3.1.6.5. BELİRTEÇ (ZARF) ÖNEKLERİ (KONUM6-9)

Hareket akışının tamamlanması için 6-9. konumlarda adıl önekleri kullanılır.

Konum	**Konum 6**	**Konum 7**	**Konum 8 A**	**Konum 8 B**	**Konum 9 A**	**Konum 9 B**
İşlev	**Yönelme**	**Birliktelik**	**Çıkma**	**Varış**	**Bulunma**	**Yön gösterme**
Önek	a	da (di)	ta (ra)	ši	ni	i / j

8. ve 9. konumlarda değişkenlerden sadece biri kullanılabilir. Bulunma durumu öneki /-ni/'den önce birliktelik durumu öneki /-di/ bulunabilir. İki vokal arasında ise çıkma durumu öneki /-ra/ bulunur.

[126] http:// 209.85.129.104/ search?q = cache: H9MbJN6Rp4sJ: homepages.fh-giessen.de/ kausen/ wordtexte/ Sumerisch.doc+ernst+kausen+sumerisch&hl = en&ct = clnk&cd = 1&gl = uk Erişim: 13.06.2008.

3.1.6.6. ADIL ÖNEKLERİ (KONUM 5)

5. konumdaki adıl önekleri 6-9. konumlardaki zarf önekleriyle ilgilidir.

Kişi	**1.tk.**	**2.tk.**	**3.tk.İS**	**1.çğ.**	**2.çğ.**	**3.çğ.**
Önekler	j r̂	ir, j, e	nn, n	me	ene	nne

Bu öneklerin kullanımında birçok istisna ve özel durum vardır. Kısmen 3. ve 4. konumdaki önekler yedek olarak kullanılır. Yönelme ve yön gösterme durum önekinden önce 1. tekil kişide bir yaklaşma öneki biçimi olan /mu/ kullanılır. 3. tekil kişinin eksik önekinin yerine dönüşlülük öneki /ba/ getirilir.

3.1.6.7. DÖNÜŞLÜLÜK ÖNEKİ (KONUM 4)

Dönüşlülük öneki /ba/ dilbilgisel öznenin, yaptığı işe veya ilgisine dolaysız bir şekilde etki etmesidir. /ba/'nın ikinci işlevi ise 5. konumdaki 3. tekil şahıs ES'nın adıl önekinin yedekliğini yapmasıdır.

Eylem Biçimi	**Çözümleme 1**	**Çözümleme 2**	**Anlam**
ba-úš	4 ba – 11 uš – 13 Ø	DÖN-ölmek-3.tk.özne	O öldü
ba-hul	4 ba – 11 hul – 13 Ø	DÖN-harap etm.-3tk.özne	Harap edildi
ba-an-tuku	4 ba – 10 n – 11 tuku – 13 Ø	DÖN-3.tk.Kıl-sahip olm.-3.tk.Nesne	Kendi için aldı
igi ba-ši-bar	igi-Ø 4 ba – 8 ši – 10 n – 11 bar – 13 Ø	Göz-Ekz. 3.Kişi Zarf ÖnE.-VAR-3.tk.Kıl.-yöneltmek-3tk.Nesne	Gözünü bir şeye dikti.

3.1.6.8. YAKLAŞMA ÖNEKİ /mu/ (KONUM 3)

Yaklaşma öneki eylemin, bildirilmiş durumun bulunduğu yere hareketini veya eylemsel bir tamamlamayı bildirir. Yönelme durumu önekinden (6. konum)

veya yön gösterme önekinden (9. konum) önce 1. tekil kişide adıl öneki olarak kullanılır (5. konum yerine).

Bazen biçim değiştirir. Vokalden önce /m/ ve /b/ şekline dönüşebilir. Bunun dışındaki tüm durumlarda /mu/ şeklindedir. Fakat /u/ sesi kendinden sonraki hecedeki ünsüzle benzeşir.

3.1.6.9. UYUM (KOORDİNASYON) ÖNEKİ /nga/ (KONUM 2)

Bu önek son eylem biçimini, düzenlenmiş eylem zinciri biçiminde önekleştirmektedir. “de, bile, dahi, böylece, vs.” anlamlarına gelir. Kısacası bir tümce koordinatörüdür.

3.1.6.10. TARZ (YARDIMCI) ÖNEKLER (KONUM 1)

1. konumda olumsuzluk öneki, sıralama (sequenz) öneki ve bazı yardımcı (tarz) önekler bulunur.

Olumsuzluk öneki bildirme (ve mastar) kipindeki eylem biçimlerinde /nu-/’dur. /u/ sesi kendinden sonra gelen ünsüzle benzeşebilir. /ba/ ve /bi/ hecelerinden önce olumsuzluk öneki /la/’ya (veya /li/) dönüşür.

Sıralama (sequenz) öneki /u-/ önce anlatılan işe kıyasla eylem biçiminin artzamanlılığını anlatır.

1. konumdaki 7 önek işin tarzını belirlemede kullanılır. Yani eylemin temel anlamının tarafsızlığını değiştirir.

Önek	***Kullanım***	***Anlam***	***Açıklama***
ga-	Ödevsel kiplik	olumlu, sadece 1.İS.	Yapmak istiyorum / istiyoruz
ha-	Ödevsel kiplik	dilek	Yapılması gerekiyor (gerçekleşebilir dilek)
	Düz kiplik	doğrulama	Olası / kesin
bara-	Ödevsel kiplik	reddetme	yapılmamalı
	Düz kiplik	Güçlü olumsuzluk	Kesinlikle yapılmamalı
na(n)-	Ödevsel kiplik	Zayıf olumsuzluk	yapılmamalıydı
	Düz kiplik	olumsuzluk	yapılamaz
na-	Düz kiplik	olumlu	Gerçekten böyle
ša-	Düz kiplik	olumlu	Gerçekten böyle
nuš-	Ödevsel kiplik	olumlu	yapılmalıydı (gerçekleşemez dilek)

3.1.6.11. ÖNE GELEN /i-/ (PROSTHETİCALLY)

Bu /i-/ öneki, sözcüğün bir veya iki ünsüzle başlaması gerektiğinde kullanılır.

EYLEM KURULUM ÖRNEKLERİ

Örn.	Yazım	Biçim Ayırımı (Konumlarla) / Çözümleme	Çeviri
1	*lugal mu-ĝen*	lugal-Ø mu (3) – ĝen (11) – Ø (13) Kral-M.T. YAKL.–gitmek.GEÇM.–3t.ÖZN.	Kral geldi
2	*lugal-e bad ì-in-sèg*	lugal-e bad-Ø i (0) – n (10) – seg (11) – Ø (13) Kral-EŞ.İŞ. Duvar-M.T. ÖN.GEL.-3t.KIL-yıkmak-3t.NESN.	Kral duvar(lar)ı yıktı
3	*im-ta-sikil-e-ne*	i (0) – m (3) – b (5) – ta (8) – b (10) – sikil (11) – e (12) – ene (13) ÖN.GEL.-YAKL-3.ES-ÇIK.-3.ES.NESN-temizlemek.GG-3ç.İS	Şunu sununla temizliyorlar
4	*mu-ra-an-sum*	mu (3) – jr (5) – a (6) – n (10) – sum (11) – Ø (13) YAKL-2t-YÖN-3.İS.KIL-vermek.GEÇM-3.NESN.	Onu sana verdi
5	*mu-na-ab-ús-e*	mu (3) – n (5) – a (6) – b (10) – us (11) – e (12) – Ø (13) YAKL-3.İS-YÖN-3.İS.NESN-yüklemek-IPFV-3t.İS.KIL	Onu ona yükledi
6	*zú-ĝu$_{10}$ ma-gig*	zu-ĝu m (3) – Ø (5) – a (6) – gig (11) – Ø (13) Diş-1t.KİŞİ YAKL-1t-YÖN-hasta olm.GEÇM-3.ÖZNE	Dişim ağrıdı
7	*ki-bi-šè ba-ni-in-ĝar*	ki-bi-še ba (4) – ni (9) – n (10) – ĝar (11) – Ø (13) Yer-3.ES.KİŞİ-VAR DÖN-BUL-3.İS.KIL-yerleştirmek-3.NESN	Onu yerine koydu
8	*nu-mu-ù-ta-zu*	nu (1) – mu (3) – j (5) – ta (8) – Ø (10) – zu (11) – Ø (13) OLMZ-YAKL-2t-ÇIK-1t.KIL-bilmek.GEÇM-3.NESN	Senden beklemezdim
9	*ḫé-mu-ù-zu*	ḫe (1) – mu (3) – j (10) – zu (11) – Ø (13) PREK-YAKL-2t.KIL-bilmek.GEÇM-3.NESN	Denemek ister misin?!
10	*ù-na-du$_{11}$*	u (1) – n (5) – a (6) – j (10) – dug (11) – Ø (13) SIRA-3t.İS-YÖN-2t.KIL-söylemek.GEÇM-3.NESN	Ve sonra ona şöyle söyledin

3.2. SÖZDİZİMSEL ÇÖZÜMLEME

Dilbilimin bir alt dalı olan sözdizimi, tümceyi oluşturan sözcüklerin bir araya gelme ölçütlerini inceler. Bu dalın da geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. XX. Yüzyılda Dilbilim ananındaki gelişmeler sözdizimini de etkilemiştir. Son dönemde Noam Chomsky'nin geliştirdiği ve sözdizimini dilbilgisinin merkezine yerleştiren *evrensel dilbilgisi* kuramı, sözdizim çalışmalarının artmasına yol açmıştır. Günümüzde bu bilim dalı Chomsky ve onun takipçileri tarafından sürekli geliştirmektedir[127].

Çalışmamızın bu bölümünde Jarle Ebeling'in makalesinde almış olduğumuz Sümerce sözce ve tümcelerin dizilişini inceledikten sonra, Sümer prensi Gudea'ya ait olan heykelcikler üzerinde bulunan Sümerce yazıtlar, çeviriyazıları ve çevirileriyle verilecektir.

3.2.1. SÜMERCE SÖZCE VE TÜMCELER

1) lugal-ḡu$_{10}$ keš^{ki}-še$_3$ na-ḡen

kral-1TEK.İYE Kec-VARIŞ TARZ-gitmek

Çev.: Kralım Kec kentine gitti.

2) ensi$_2$-ke$_4$ kisal diḡir sirara$_6$-ta-ka saḡ an-še$_3$ mi-ni-il$_2$

ensi-EŞİŞ avlu tanrılık Sirara-AYR-İLGİ:BUL baş gökyüzü-VAR YAKL-BUL-yükselmek

Çev.: Ensi başını Sirara'nın tanrılık avlusunun bulunduğu göğe yükseltti.

---

[127] Maggie Tallerman, *Understanding Syntax*, London, 1998, 1.

3) eridug^{ki}-še$_3$ ba-ḡen

Eridug-VAR 3.TEK (ES): YÖN-gitmek

Çev.: Eridug'a gitti.

4) nibru ^{ki}-še$_3$ ba-du-un

Nibru- VAR 3.TEK (ES): YÖN-gitmek-1/2TEK. (İS)

Çev.: Nibru'ya giderim.

5) kul-aba$_4$ ^{ki}-še$_3$ ḡe$_{26}$-e ga-ḡen

Kulaba-VAR 1.TEK.(İS) TARZ-gitmek

Çev.: Kulaba'ya gideceğim.

6) unug^{ki}-ta ^{d}inana ba-da-an-kar

Unug-ÇIK Inana 3.(ES)-AYR-BUL-flee

Çev.: Unug'dan Inana çıktı

7) nam-lugal-bi a-ga-de$_3$^{ki}-še$_3$ ba-de$_6$

krallık-3TEK.İYE Agade-VAR EDİL-getirmek

Çev.: Krallığı Agade'den getirildi.

8) nig̃$_2$ asil$_3$-la$_2$ lagaš^{ki}-ta u$_3$-um-de$_6$

thing joy-İLGİ Lagaş-AYR CONN-YAKL-getirmek

Çev.: ...ve sonra Lagaş'tan neşe kaynağını getirdi.

9) sig-sig a-ga-de$_3$ ^{ki}-še$_3$ i$_3$-gi$_4$-in

rüzgar Agade-VAR döndürmek-1/2TEK.(İS)

Çev.: Rüzgarı Agade'ye döndürdü(m/n)

10) ^{d}en-ki-du lugal eg$_2$ pa$_5$-ra-ke$_4$ urim^{ki}-ta eg$_2$ pa$_5$ ba-da-an-kar

Enkidu kral set kanal-İLGİ-EŞİŞ Urim-AYR set kanal 3.NUM-ÇIK-3TEK.(İS)-götürmek

Çev.: Set (ve) kanalların kralı Enkidu, Urim'den set (ve) kanal götürdü.

11) aratta^{ki}-aš inim mu-un-bur$_2$

Aratta-VAR sözcük YAKL-3TEK.(İS)-yayılmak

Çev.: Aratta'ya sözcük yayıldı.

12) gar$_3$-gar$_3$ kur-ra-ke$_4$ ḫe$_2$-en-tum$_2$-mu-de$_3$ kul-aba^{ki}-še$_3$

yüksek yer dağ-İLGİ-YÖNG MDL-3TEK.(İS)-getirmek-GEÇM-3TEK.(İS) Kulaba-VAR

Çev.: Dağların yüksek yerlerinden getirildi Kulaba'ya.

13) na-ru$_2$-a ud ul-la$_2$-še$_3$ me-gub-bu-uš me-da ud-še$_3$

Dikili taş gün uzak-İLGİ-VAR YAKL-durmak-3ÇOĞ var olmak-BİRL gün-VAR

Çev.: Gelecekteki günler, gelecek günler için (büyük) mezar taşları dikildi.

14) me ki-en-gi-ra-ke$_4$ ki ud-ba ḫa-la-me-eš ud ul-li-še$_3$

esas Kiengir-İLGİ-EŞİŞ yer gün-3TEK/ÇOĞ.(ES).İYE:BUL dağıtmak-KOŞ-3ÇOĞ gün uzak-İLGİ-VAR

Çev.: ... Sumer'in şu anda ebediyen unutulmuş ilahi gücü

15) ḡe$_{26}$-e nu-mu-da-sa$_2$-e-en ud da-ri$_2$- še$_3$

1TEK.(İS) OLMZ-YAKL-BİRL-eşit-1/2TEK.(İS) gün yer-ölçmek-VAR

Çev.: Sizinle asla boy ölçüşemem.

Jarle Ebeling'in[128] makalesinden alınmış olan yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Sümerce sözdizimsel olarak bir ÖNE (özne-nesne-eylem, SVO) dilidir.

Sümercede tespit edilmiş sözdizimi değişkenleri aşağıdaki gibidir.

Genel Sümerce Tümceler: Ö E, Ö N E,
Bazı Sümerce Tümceler: N Ö E
Nadir olarak: (Ö) E N, E Ö N (yalnızca edebi metinlerde)[129]

[128] Jarle Ebeling: "*Sumerian word order patterns"* Leipzig, 5-8 August 2004
[129] Jarle Ebeling: *a.g.e.,* s.1-3

Görüldüğü gibi yukarıda belirtilen sözdizimi değişkenleri Ural-Altay dil ailesine mensup olan dilimizle de örtüşmektedir. Sümer dilinin öznenin başta nesnenin ortada ve eylemin sonda olduğu bir dil olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bazen nesne veya eylem başta kullanılabilmektedir. Bu durum dilimizde de karşımıza çıkmaktadır.

Sümercede dikkati çeken bazı özellikler ilginçtir. 2 numaralı örnekte bulunan ve Türkçede zincirleme ad tamlaması olarak adlandırılan yapıda tamlamayı oluşturan sözcükler ardı ardına sıralanmış, tamlamayı sağlayacak ekler son sözcükten sonra sıralanmıştır. Bu duruma Sümercede ad zinciri denmektedir.

Bunun dışında niteleyiciler adlardan sonra gelir. Türkçede de böyle örneklerle karşılaşmaktayız fakat genel olarak Türkçede niteleyiciler adlardan önce gelir. Niteleyiciler gibi ilgi tümceleri de adlardan sonra kullanılmaktadırlar.

Sümerce dilbilgisinin en karmaşık bölümünü eylemlerdir. 3.1.6.2. numaralı bölümde değinmiş olduğumuz gibi Sümerce eylem köklerinin büyük bir çoğunluğu değişmez. Bir kısmı tekrarlı, bir kısmı genişleyen ve çok azı tamamlayıcı olarak sınıflandırılmıştır. Bu eylemler tümce içinde kullanıldığında Türkçede olduğu gibi mastar halinde değildirler. Çeşitli ekler bu eylemlerin dilbilgisel işleyişini sağlamaktadır. Sümercede bu eklerin büyük bir çoğunluğu eylemin önüne eklenir. Eylemin önüne ve arkasına birçok konuma bu tür ekler getirilebilir. Bu durum da Sümercenin diğer eklemeli dillerden farklı bir yönüdür.

3.2.2. GUDEA YAZITLARI

3.2.2.1. GUDEA HEYKELİ A[130]

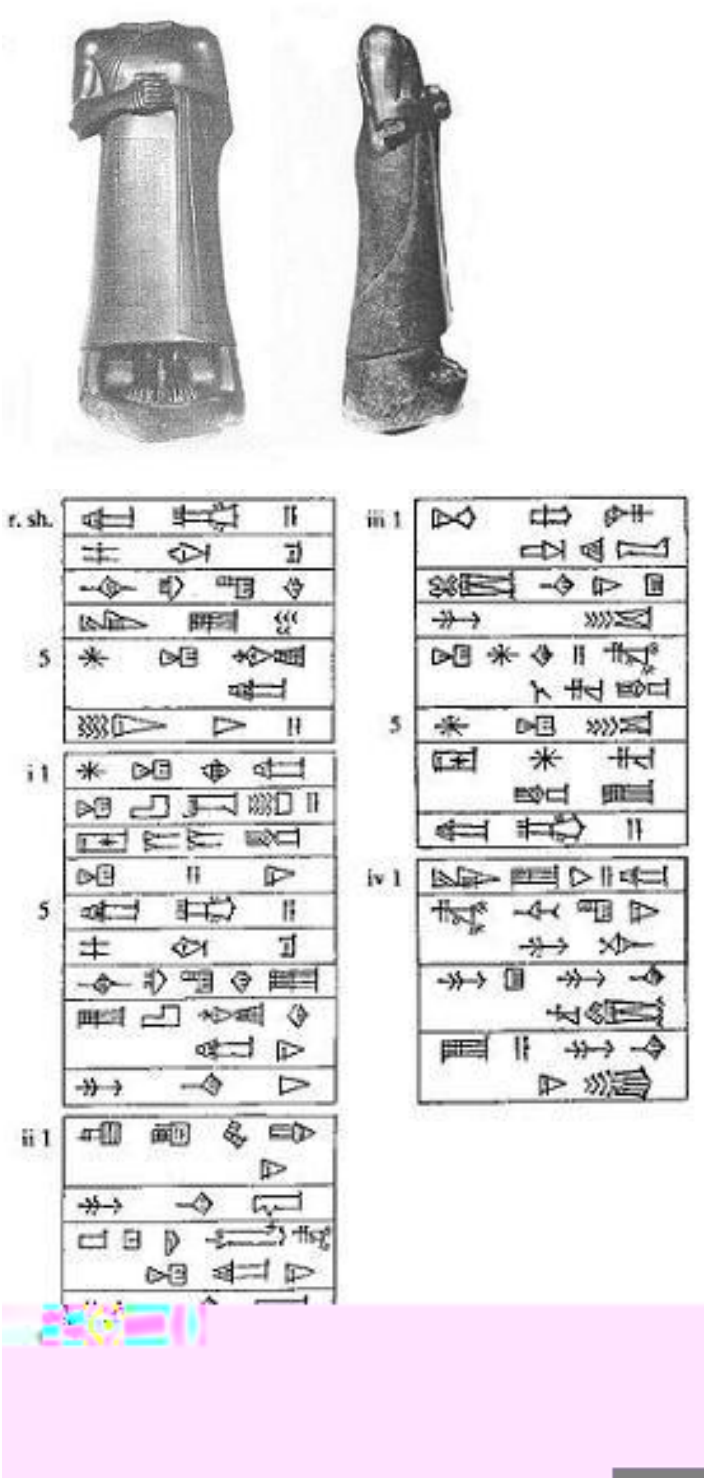

[130] http://pdh.seesaa.net/category/3039900-1.html Erişim:13.07.2008

ÇEVİRİYAZI:

(r.sh.) gu3-de2-a / ensi2(PA.TE.SI) / lagash(SHIR.BUR.LA) / lu2 e2-ninnu / (5) d.nin-ngir2-su-ka / in-du-a (i1) d.nin-hur-sang / nin iri-da mu2-a / ama dumu-dumu-ne / nin-a-ni (5) gu3-de2-a / ensi2(PA.TE.SI) / lagash(SHIR.BUR.LA).ki-ke4 / e2 iri-ngir-su.ki-ka-ni / mu-na-du3 / (ii1) DUB.SHEN ku-ga-ni / mu-na-dim2 / gish.dur2-ngar mah nam-nin-ka-ni / mu-na-dim2 / (5) e2 mah-ni-a mu-na-ni-ku4 / kur ma2-gan.ki-ta / (iii1) na4.esi im-ta-e11 / alan-na-ni-she3/ mu-tu / nin an-ki-a nam-tar-re-de3 / (5) d.nin-tu / ama dingir-re-ne-ke4 / gu3-de2-a (iv1) lu2 e2 du3-a-ka / nam-ti-la-ni mu-su3 / mu-she3 mu-na-sa4 / e2-a mu-na-ni-ku4

ÇEVİRİ:

Lagaş kentinin hükümdarı Ningirsu'nun eninnusunu inşa eden adam Gudea. Kentle birlikte büyümüş tanrıça, tüm çocukların annesi, hükümdarı Ninhursang'a, Lagaş kentinin hükümdarı Gudea, Girsu'da evini inşa etti. Onun için hazine sandığı yaptı. Yüksek hükümdarlık tahtını onun için yaptı. Bunu onun için yüksek evinde bir araya getirdi. Magan ülkesinden siyah taş getirdi. Taştan heykelini yaptırdı. Yer ve göğün kaderine hükmeden tanrıça Nintu tanrıların anası ev inşa edici Gudea'nın ömrünü uzattı. Onun adıyla andı. Bunu onun için evin içinde bir araya getirdi.

SÖZCÜKLER:

Ninhursang : "Dağların Tanrıçası"

mu2-a : gelişmiş olan

ama : Ana

dumu : Oğul

DUB.SHEN : Bir yastık türü

Kug : Kutsal

dim2 : yapmak

gish.dur2-ngar: Taht

mah : Yüksek

nam-nin : Egemenlik

ku4 : içeri almak

ma2-gan.ki : Bugünkü Umman

na4.esi : Kara taş/Diorot

e11 : getirmek

alan : Heykel

mu-tu : yapmak

an-ki : Gök ve yer

nam—tar : kader belirlemek

nam-ti(-l) : Yaşam

su3 : uzatmak

sa4 : adlandırmak

3.2.2.1. GUDEA HEYKELİ D[131]

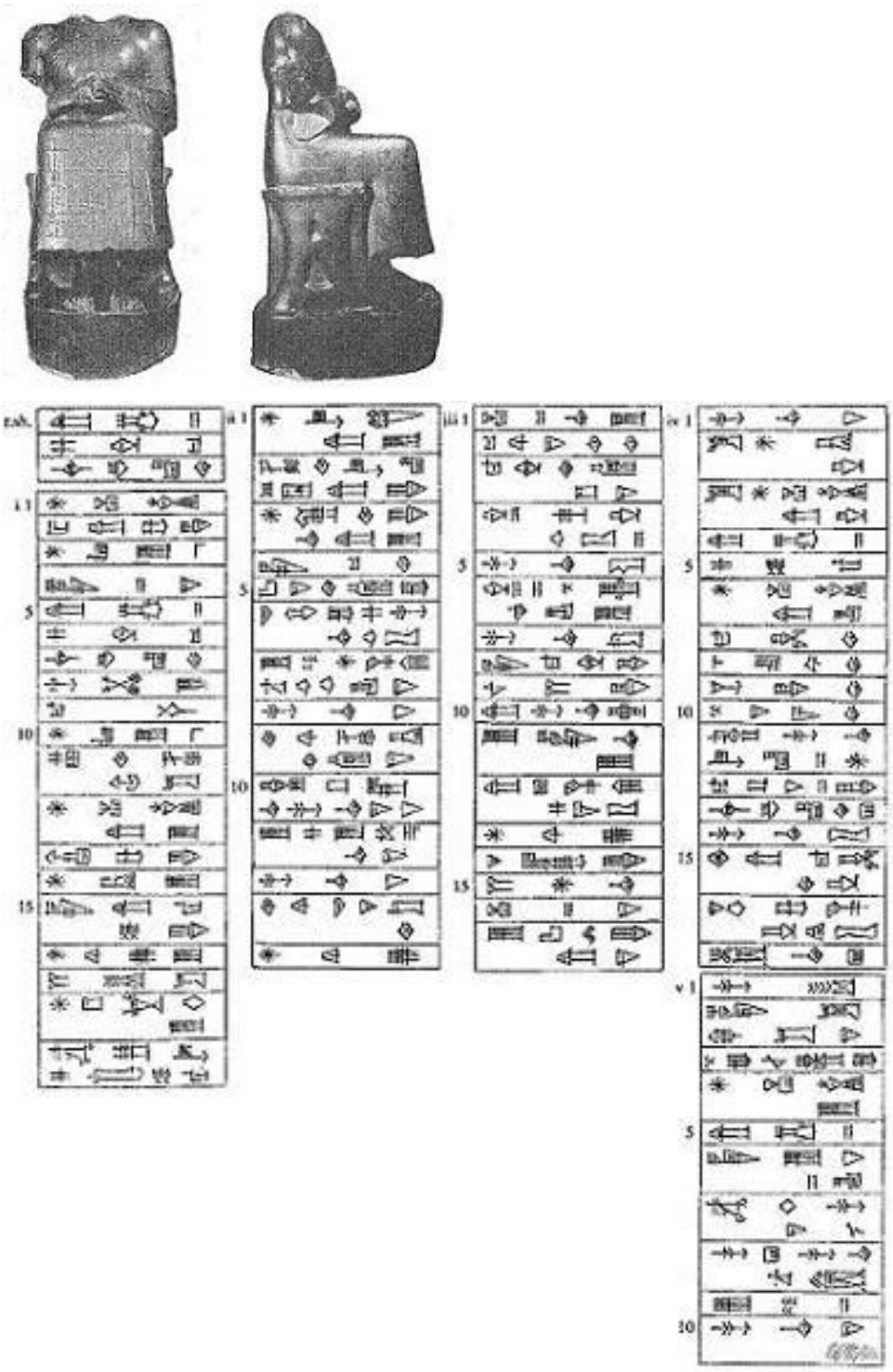

[131] http://pdh.seesaa.net/category/3039900-1.html Erişim:13.07.2008

ÇEVİRİYAZI:

(r.sh.) gu3-de2-a / ensi2(PA.TE.SI) / lagash(SHIR.BUR.LA).ki (i1) d.nin-ngir2-su / ur-sang kala-ga / d.en-lil2-la / lugal-a-ni / (5) gu3-de2-a / ensi2(PA.TE.SI) / lagash(SHIR.BUR.LA).ki / mu-gi16-sa / ma2-gid2 / (10) d.en-lil2-la / sipa sha3-ge-pa3-da / d.nin-ngir2-su ka-ke4 / angrig kala-ga / d.nanshe-ke4 / (15) lu2 inim-ma-se3-ga / d.ba-U2-ke4 / dumu-tu-da / d.nga-tum3-du10-ke4 / nam-nir-ngal2 ngidru mah shum2-ma / (ii1) d.ig-alim-ka-ke4 / zi-sha3-ngal2-la shu-dangal-du11-ga / d.shul-sha3-ga-na-ka-ke4 / lu2 si-sa2 / (5) iri-ni ki-ang2-e / ning2-ul-e pa-mu-na-e3(UD.DU) / e2-ninnu d.anzu(IM.MI) mushen.babbar2-ra-ni / mu-na-du3 / sha3-ba gi-gunu4 ki-ang2-ni / (10) shim gish.eren-na mu-na-ni-du3 / e2-ngidru e2-ub-imin-na-ni / mu-na-du3 / sha3-ba ning2-mi2-us2-sa2 / d.ba-U2 / (iii1) nin-a-na-ke4 / si ba-ni-sa2-sa2 / ma2-gur8 ki-ang2-ga2-ni / kar-nun-ta-e3-a / (5) mu-na-dim2 / kar-za-gin3 ka2-sur-ra-ke4 / mu-na-us2 / lu2 ma2-gur8-bi / nu-banda3-bi / (10) ka mu-na-kesh2 / e2 lugal-na-ke4 / sang-she2 im-mi reg7 / d.ba-U2 / munus sha6-ga / (15) dumu-an-na / nin-a-ni / e2 uru-ku3-ga-ka-ni / (iv1) mu-na-du3 / a2-d.nanshe-ta / a2 d.nin-ngir2-su-ka-ta / gu3-de2-a / (5) ngidru-shum2-ma / d.nin-ngir2-su-ka-ra / ma2-gan.ki / me-luh-ha.ki / gu-bi.ki / (10) kur dilmun.ki / gu2-gish mu-na-gal2-la-am / ma2-gish-du3-a-bi / lagash(SHIR.BUR.LA).ki-ta / mu-na-tum2 / (15) hur-sang ma2-gan.ki-ta / na4.esi im-ta-e11 / alan-na-she3 / (v1) mu-tu / lugal-a2 / dugud-da-ni / kur-e nu-il2-e / d.nin-ngir2-su-ke4 / (5) gu3-de2-a / lu2 e2-du3-a-ra / nam-du10 mu-ni-tar / mu-she3 mu-na-sa4 / e-ninnu-a / (10) mu-na-ni-[ku4]

ÇEVİRİ:

Lagaş kentinin hükümdarı Gudea. Lagaş kentinin hükümdarı, kıymetli adı olan, Enlil'in yedekçisi, kalpten çağıran çoban, Nanşe'nin güçlü idarecisi, Ba'U sözcüğüne yerleşmiş olan, Gatumdu'nun oğlu, İgalim(Ba'U ve Ningirsu'nun oğlu)'in yüce Hükümdarlık asasına saygınlık veren, Şulşagana'nın yüreklendiricisini bol bol gözeten, adil yöneten, kentini seven Gudea, Enlil'in güçlü kahramanı, kralı Ningirsu için eski ibadet merkezini belirginleştirdi. Kendi Eninnu'su için beyaz Anzu(Kartal)'yu inşa etti. İçerisine sevgili Gigunu(Eninnu'nun bir bölümü, merkez mabed)'sunu güzel kokulu sedirden inşa

etti. Hükümdarlık asasının evi, yedi köşeli evini onun için inşa etti. İçerisine tanrıçası Ba'U'nun düğün hediyelerini hazırladı. En sevdiği yük gemisi Karnuntaea(Karnudan gelen)'yı onun için yaptı. Kasurra'nın karzagin'ini onun için iskeleye yanaştırdı. Yük gemisinin insanları (ve) kaptanını onun için zorladı. (Onu) tanrısının evine hediye olarak yaptı. Güzel kadın, An'ın kızı Ba'U için tanrısına Uruk'un evini inşa etti. Nanşe'nin gücünden, Ningirsu'nun gücünden, Ningirsu tarafından hükümdarlık asası verilmiş olan Gudea, Magan ülkesinden Meluhha, Gubi (ve) ağaç temini emrine veren Dilmun'un dağ ülkesinden gemileri ağaçlarıyla Lagaş'a getirdi. Magan sıradağlarından siyah taş getirdi. Ondan heykelini yaptırdı. Yükünü ülkenin taşıyamadığı Hükümdar Ningirsu, ev inşacısı Gudea'ya iyi bir kader tayin etti. O bunu onun için onun adıyla andı. O bunu onun için Eninnu'nun içinde yaptı.

SÖZCÜKLER:

ma2-gid2: Yedekçi, yedek çeken amele

sipa: çoban

sha3(-ge--)pa3(-d): kalpten çağırmak (,şeçmek)

angrig: Yönetici

Nanshe: Ningirsu'nun kız kardeşi, Rüya yorumcusu, kuşların ve balıkların hükümdarı, "sosyal hukuk"tanrısı

inim: söz(cük)

inim-ma--se3(-g): kendini takdim etmek

Ba'U: Ningirsu hanımı

Gatumdu: Lagash'ın ana tanrısı

nam-mir-ngal2: bakmak

ngidru: hükümdar asası

shum2: vermek

Igalim: Ba'U ve Ningirsu’nun oğlu

zi-sha3-ngal2: özendirme, teşvik

shu-dangal--du11(-g): bolca temin etmek

Shulshagana: Igalim’in ikizi

si-sa2: doğru, hak

iri: kent

ning2-ul: eski tapınak

pa--e3: parlamasına müsaade etmek, apaçık, belirginleştirmek

gi-gunu4: Gigunu, Eninnu’nun bir bölümü, Merkezi ibadethane

shim: koku

gish.eren: sedir

ub: köşe

imin: yedi (7)

ning2.mi2-us2-sa2: çeyiz (Örn: koyun/içecek/peynir/kuş vs.)

si--sa2-sa2: hazırlamak

ma2-gur8: yük gemisi

Karnuntaea: "Karnun’dan gelen"

us2:kurmak

nu-banda3: kaptan

kesh2: görevlendirmek

a2: güç, kuvvet

ma2: gemi

gish-du3-a: odun, ağaç

4.SONUÇ

Tarihte bilinen en eski dil olan Sümercenin anlaşılabilmesi ancak Akadca denilen Sami kökenli başka bir dilin yöntemleri kullanılarak çözümlenebilmiştir. Dolayısıyla bu durum, Sümer dilini kapatan koyu örtüden kurtaramamıştır. Sümerce tam anlamı ile çözüme kavuşmamıştır. Pek çok araştırmacının bu dil üzerine farklı birçok görüşü bulunmaktadır. Araştırmacıların pek çoğu bu dilin özellikle Eski Türkçe ile benzerliğini açıklamaya çalışırken bazı dilbilimcileri de bu dilin herhangi bir dil ailesinden olmadığını ancak Türkçenin de içinde bulunduğu Ural-Altay dil ailesine yakınlığından ya da bu dil ailesi içinde bulunan dillere benzerliğinden bahsetmektedirler.

Sümerce, yazıtlar aracılığıyla keşfedilmiş, Akadca sayesinde çözülmüş bir dildir. Bu dil üzerine yapılan araştırmalar da bu özelliklerinden dolayı sınırlı kalmaktadır. Yazıtlardaki simgelerin karşılıkları Akadca aracılığıyla yerleştirilmiştir. Bu Sümercenin bir talihsizliği olarak değerlendirilebilecek bir olgudur. Sümerler tarih içinde uzun bir devrede varlıklarını sürdürmüş olmalarına karşın, devlet olarak devamlılıklarını bu süre boyunca koruyamamışlardır. Çeşitli toplumların yönetimi altında kalmalarının yanında, Sümer yönetiminde olduklarında da sami kökenli toplumlarla birlikte yaşamışlardır. Sümerler tarih sahnesinden silindikten sonra bile, Sümerce çok uzun bir süre kutsal diyebileceğimiz bir dil olarak varlığını sürdürmüştür. Bu süre içinde Akadlı din adamları (günümüzde Latincenin ölü bir dil olduğu halde bilim, din gibi çeşitli alanlarda kullanılmaya devam edilmesi gibi) kendi dilleri yanında Sümerce öğrenmişler ve bu dilde yazıt ve tabletler bırakmışlardır. Yüzyıllarca ikinci dil olarak öğrenilmiş bir dilin sesbilgisi açısından bazı problemler içermesi olasıdır.

Sümer dilinin sözcük varlığı genellikle tek heceli köklerden oluşmaktadır. Bilinen en eski dilin sözlüğünün böyle sözcüklerden oluşması beklenen bir durumdur. Fakat birkaç heceden oluşan köklerin de bulunması dilin çok ilkel olmadığı duygusunu uyandırmaktadır. Sümer çivi yazısının belirteç sistemi, 2.3.4. numaralı bölümde “Çivi Yazısının Kullanıldığı Diller” başlığı altında açıklanan diğer dillere de geçmiş önemli bir sistem olarak dikkati çekmektedir. Böyle bir

sistem, Sümerlerin adları bilinmeyen çok önemli dilcilerinin eseri olarak kabul edilebilir.

Buna benzer bir diğer önemli unsur adların sınıflandırılmasıdır. Sümerler canlı olan varlık adlarıyla cansız olanları dilbilgisel olarak ayırmışlardır. Hint-Avrupa ve Sami dil ailelerinde eril – dişil ayrımı aşina olduğumuz bir durumdur. Buna rağmen canlı – cansız ayrımı alışılagelmiş bir ayrım değildir. Bu Sümerlerin kültürlerinde yaşama ya da canlı varlıklara verilen önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Sümercenin Türkçe ile benzerliği de yok değildir; Sümerce de Türkçe gibi eklemeli bir dil olup; sadece çokluk ekinin biçimbilimsel sözdizim (morphosyntax) sırasında farklılık göstermektedir. Ad durumları konusunda da üzerinde fazlaca durduğumuz gibi Türkçe ile benzer olan kullanımları bulunmaktadır. Ünlü uyumu açısından bu dil ele alındığında Türkçe ile benzerliği açıkça fark edilmektedir. Ayrıca bu dilde eylemler sözcük sıralamasında tıpkı Türkçede olduğu gibi sonda bulunmaktadır. Kök hiçbir zaman değişmemekte ve bu özelliği ile de Türkçeye benzemektedir. Sümercenin ağız özelliği olarak açıklanan köklerdeki ünlü değişmeleri ve bu değişmelere rağmen sözcüğün anlamında herhangi bir anlam farklılığının bulunmaması; aslında Türkçenin ilk yazılı metinlerinde de görülmektedir. Ayrıca eklemeli bir dil olan Sümercede adıl kullanımı sözdizimsel açıdan diğer eklemeli dillerdeki adıl kullanımı ile örtüşmektedir.

Sümercede eylemlerin önüne getirilen ön-ekler bulunmaktadır. Adları gruplara ayıran -insan, tanrı, hayvan, su, ahşap nesneler…- belirteçler kullanılmaktadır.

Sümercedeki bazı ekler sözcüğün son sesine göre değişim göstermekte, bazı ad durum ekleri ise Türkçede aynı görev için kullanılmış ya da kullanılmakta olan eklere benzemektedir. Ural-Altay dil ailesine özgü bir özellik olan kökün değişmemesi ve eklerle türetimin gözlendiği Sümercede böyle şekilsel ve işlevsel benzerlikler göz ardı edilmemelidir.

Ad durumlarını oluşturmada Eşişlevsel (ergativ) yapı kullanan diğer dillerde olduğu gibi Sümercede de belirtme durumunu ifade eden bir ek bulunmamaktadır.

Eklemeli bir dil olan Sümercede adıl kullanımı sözdizimsel açıdan diğer eklemeli dillerdeki adıl kullanımı ile örtüşmektedir. Sümercede de adıllar bağımsız olarak bir adın yerini tutabildiği gibi ekleşmiş biçimleri eylemlere eklenebilmektedir. Bu duruma Hint-Avrupa ve Sami gibi dil ailelerinde rastlanmaz. Bu gibi dillerde adıllar sözce içerisinde tek başına bulunurlar. Sümercede karşılaştığımız diğer bir özellik ise ilgi adılının bulunmamasıdır.

Dikkati çeken bir başka özellik ise 1. ve 2. kişi adıllarının tekil ve çoğul biçimiyle yapı bakımından birbirlerine benzedikleri halde, 3. kişi adıllarının bunlardan tamamen ayrı olmasıdır. Bunun yanında adılın kişisini belirten harfler (*ŋ,z,a*) değişmemektedir. Genellikle adılın baş harfi (çoğul yapılarda adıl önüne ek aldığında ortaya kayar) olan bu sesler anlam taşıyıcı öğe konumundadırlar.

Sümercede adıl yaşayan dillerde olduğu gibi belirli sayıda değildir. Bileşik sözcükler de adıl yerini tutabilmektedir. Bu bağlamda belgisiz adıl yerine Sümerliler soru adıllarıyla, olumsuzluk anlamı taşıyan ekleri birleştirerek elde ettikler sözcükleri kullanmışlardır. Böylece anlatım çeşitliliği de sağlanmıştır. Sümercede karşılaştığımız diğer bir özellik ise ilgi adılının bulunmamasıdır.

Tespit etmiş bulunduğumuz bu özellikler, Sümercenin nasıl bir dil olduğunu anlamamızı kolaylaştırabilir niteliktedir. Bilinen en eski dil olan Sümerce, bu “en eski” sıfatından dolayı biraz yalnız kalmış gibidir. Bilinen diğer dillerle zamandaş değildir. Bu tarihsel yarar yitirimi (dezavantaj), Sümer dilinin olası akrabalıklarını tespit etme konusunda, aşılması güç zorluklarla karşılaşılmasıyla sonuçlanmaktadır. Türkçenin bilinen en eski yazılı kaynaklarının MS.6. yy’dan kaldığı ve Sümerce ile arasında yaklaşık 2500 yıl olduğu düşünüldüğünde, iki dil arasındaki ilişkinin veya ilişkisizliğin ispatlanması zorlaşmaktadır. Fakat çalışmamız bu iki dilin benzeyen ve ayrılan yönlerini ortaya koymuştur.

5.KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan, *Dilbilim Ve Türkçe Yazıları,* Multilingual Yayınları, İstanbul, 2004.
- Aksan, Yeşim - Mustafa Aksan, *XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri,* Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin, 2008.
- Alp, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar,* Tübitak Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bilgin, Muhittin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz,* Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Black, Jeremy, A., *Sumerian Grammar In Babylonian Thoery,* Editrice Ponfiticio Istituto Biblico, Roma, 1991.
- Blanck, Horst, *Antik Çağda Kitap,* Çev. Zehra Aksu Yılmazer, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2000.
- Demiriş, Bedia, *Eskiçağ'da Yazı Araç ve Gereçleri,* Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2002.
- Ebeling, Jarle, *Sumerian Word Order Patterns*, Leipzig, 5-8, August, 2004.
- Edzard, Otto Dietz, *Sumerian Grammar (Handbook Of Oriental Studies)* Society Of Biblical Literature, 28 Januar 2003.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi,* Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, 2005.
- Falkenstein, Adam, *Das Sumerische*. Brill-Verlag, Leiden, 1949.
- Gabain, Annemarie Von, *Eski Türkçenin Grameri,* Çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Ankara, 1988

- Gülsevin, Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,* Türk Dil Kurumu Yayınları :673, Ankara, 1997.
- Günay, V. Doğan, *Dil Ve İletişim,* Multilingual Yayınları, İstanbul, 2004.
- Haspelmath, Martin, *Understanding Morphology,* Oxford Universty Press Inc., London, 2002.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, *Karahanlı Türkçesi Grameri,* Türk Dil Kurumu Yayınları :638, Ankara, 2003.
- Hırçın, Selen, *Çivi Yazısı,* Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2000.
- Homberger, Dietrich Von, *Sachwörterbuch Zur Sprachwissenschaft,* Philipp Reclam Jun. Gmbh & Co., Stuttgart, 2003.
- Http://Pdh.Seesaa.Net/Category/3039900-1.Html Erişim:13.07.2008.
- Kausen, E., Die Sumerische Sprache, Http://209.85.129.104/Search?Q= Cache: H9mbjn6rp4sj: Homepages. Fh-Giessen.De /Kausen /Wordtexte/ Sumerisch.Doc +Ernst +Kausen +Sumerisch&Hl= En&Ct= Clnk&Cd= 1&Gl= Uk Erişim: 13.06.2008.
- Kaye, Alan, S., *Morphologies Of Asia And Africa,* Eisenbrauns, 2007.
- Kocaman, Ahmet, *Dilbilim Temel Kavramlar Sorunlar Tartışmalar,* Dil Derneği Yayınları, Ankara, 2006.
- Kramer, Samuel Noah, *Tarih Sümer'de Başlar,* Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.
- _____, *Sümer Mitolojisi,* Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001
- _____, *Sümerler,* Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

- Labat, René, *Manuel D'épigraphie Akadienne (Signes, Syllabaire, Idéogrammes),* Librairie Orientalisle Paul Geuthner, Paris, 1995.
- Narçın, Ali, *A'dan Z'ye Sümer,* Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Poebel, Arno, *Grundzüge Der Sumerischen Grammatik,* Selbstverlag Des Verfassers, Rostock, 1923.
- Porzig, Wilhelm, *Dil Denen Mucize,* Çev. Vural Ülkü, Türk Dil Kurumu Yayınları: 617, Ankara, 2003.
- Ruhlen, Merritt, *Dilin Kökeni Ana Dilin Evriminin İzinde,* Çev. İsmail Ulutaş, Hece Yayınları, Ankara, 2006.
- Sarıca, Mustafa, *Dil Karşısında Dil Örneklerle Karşılaştırmalı Dilbilim,* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, No:44, Van, 2008.
- Tallerman Maggie, *Understanding Syntax,* Oxford Universty Press Inc., London, 1998.
- Tekin, Talat, *Orhon Türkçesi Grameri,* Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9, Ankara, 2000.
- _____, *Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk),* Yıldız Dil ve Edebiyat 1, İstanbul, 2003.
- Thomsen, Marie Louise, *The Sumerian Language An Introduction To Its History And Grammatical Structure,* Akademisk Forlag, Copenhagen, 1984.
- Trask, R., L., *Historical Linguistic,* Oxford University Press Inc., New York, 1996.
- Tosun, Mebrure - Kadriye Yalvaç, *Sumer Dili Ve Grameri I. Cilt Sumerce'den Örnekler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- _____, *Sumer, Babil, Assur Kanunları Ve Ammi-Şaduqa Fermanı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları Vıı. Dizi – Sayı 672, Ankara, 2002.

- Uhlig, Helmuth, *Tarihin Başlangıcında Bir Halk Sümerler,* Çev. Nilgün Ersoy, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2006.

- Uzun, Nadir Engin, *Biçimbilim Temel Kavramlar,* Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul, 2006.

- Vater, Heinz, *Einführung In Die Sprachwissenschaft,* Wilhelm Fink Verlag Gmbh & Co. Kg, München, 1996.

- Zólyomi, Gábor, *Sumerisch.* In: *Sprachen Des Alten Orients.* Yayınlayan. Michael P. Streck. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2005.

- _____, *Topicalized And External Possessors İn Sumerian*, Leipzig, Agustos, 2004.

- _____, *Voice And Topicalization İn Sumerian*, Bölesészdoktori Disszertáció, Budapest, 1993.

6. ÖZET

6.1. ÖZET

Çalışmamızda Sümerce uzmanlarınca okunmuş tabletlerdeki metinlerin dilbilimsel özelliklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Binyılların ve bölgelerin ayırdığı Sümerce ve Türkçe arasında sözdizim ve biçimbilim ilkelerinin ışığında karşılaştırmalar yapılarak her iki dile ait tipolojik veriler sunulmuştur.

Sümerce ile Türkçe arasında yüzyıllar olduğu düşünüldüğünde, iki dil arasındaki ilişkinin veya ilişkisizliğin ispatlanması zorlaşmaktadır. Fakat çalışmamız bu iki dilin benzeyen ve ayrılan yönlerini ortaya koymuştur.

6.2. ABSTRACT

We have aimed in our study to bring out the linguistical features in the text on the tablets which were read by Sumerian experts. Between languages divided by thousand years and areas on the light of the morphosyntactic principles comparisons were made exercise typological content of both Sumerian and Turkish presented.

When it is considered that there are centuries between Sumerian and Turkish it is difficult to prove the related or unrelated parts between the two languages. But our study presents the similar and dissimilar aspects between both languages.

ÇEŞİTLİ DÖNEMLERE AİT SÜMER TABLETLERİ

İlk dönem çivi yazısı örneklerinden **Güney Mezopotamya Uruk III, İÖ. 4. Bin yılın sonları. Kil, Louvre Müzesi**

Koleksiyon **:Vorderasiatisches Museum, Berlin, Almanya**

Kaynak **:Fara**

Dönem **:ED IIIa**

Müze Numarası **:VAT 12639**

Yayın Tarihi **:1923**

Koleksiyon :**Walters Art Museum, Baltimore, Maryland, USA**

Kaynak :**Bilinmiyor**

Dönem :**Ur III**

Müze Numarası :**WAM 42.0577**

Yayın Tarihi :**1987**

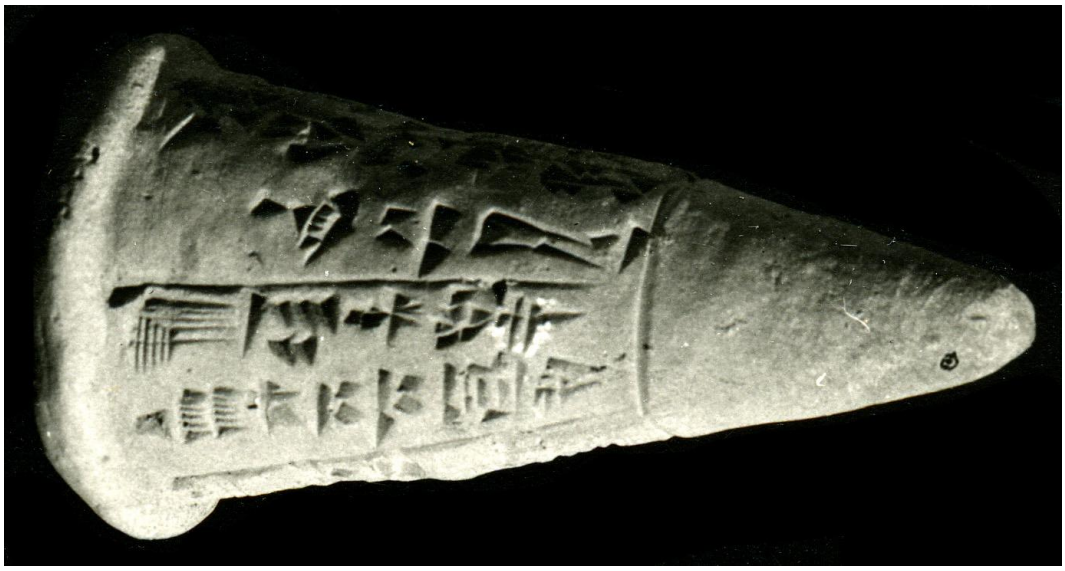

Koleksiyon **:Walters Art Museum, Baltimore, Maryland, USA**

Kaynak **:Bilinmiyor**

Dönem **:Lagash II**

Müze Numarası **:WAM 48.1456**

Yayın Tarihi **:Belirtilmemiş**

Koleksiyon **: Ashmolean Museum, Oxford, İngiltere**

Kaynak **:Bilinmiyor**

Dönem **:ED IIIa**

Müze Numarası **:Ashm 1924-0455**

Yayın Tarihi **:1996**

Koleksiyon	**: Hearst Museum of Anthropology, University of California at Berkeley, Berkeley, California, Amerika**
Kaynak	**:Bilinmiyor**
Dönem	**:ED IIIb**
Müze Numarası	**:HMA 9-01767**
Yayın Tarihi	**:1982**